קורות עיירה אחת

מגילת השיגשוג והחורבן
של קהילת סופוטקין

אלכסנדר מנור

קורות עיירה אחת

מגילת השיגשוג והחורבן
של קהילת סופוטקין

הוצאת ארגון עולי סופוטקין בישראל • תש"ך — 1960

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

כל הזכויות שמורות
נ ד פ ס ב י ש ר א ל
תש"ך

Printed in Israel
1960

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

דפוס „העשור" בע"מ

אלכסנדר מנור (מענטשינסקי)

סופוטקין – אויפקום און חורבן

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

ארויסגעבער:
פארבאנד עולי סופוטקין, תל־אביב, ישראל

ALEKSANDER MANOR (Menchinsky)

SOPOTKIN

In memory of the Jewish Community

Published by "Oley Sopotkin"
Tel-Aviv, Israel.

ב ש ע ר

באמצעים בלתי־רגילים נאספו הלבנים להקמת מצבת־זכרון ספרותית זו לקהילת סופוטקין.

על אף הפניות הבלתי־פוסקות מצדנו להמציא בכל צורה שהיא חומר בשביל הספר, לא קבלנו כמעט שום חומר בכתב.

במצב זה לא היה סיפק בידינו, על אף כל מאמצינו, לאסוף את כל החומר האפשרי וכן למצות את כל הפרטים והאירועים הנוגעים לתולדות יהודי סופוטקין.

מה שרק היה בכוחנו עשינו, וכל מה שניתן היה להציל מן השכחה, הצלנו.

בהזדמנות זו אנו מודים מקרב לב לכל אלה שעזרו לנו ונתנו יד לאיסוף החומר. יבואו על הברכה כל אלה שהגישו לנו במעט או בהרבה ובכל צורה שהיא, עזרה בהוצאת הספר.

ועד יוצאי סופוטקין בישראל

אפרתי (פרסטונסקי) זליג
אגוזי (ניסלקובסקי) ראובן
אבני (קמיניצקי) זלמן
בורובסקי חנן
בן־יהודה (פלסקובסקי) יעקב
מנור (מנצ'ינסקי) אלכסנדר
שפירא (שדזונסקי) אסתר

במקום הקדמה

יערות והרים עטרו את סיפוטקין מסביב. בין היערות זרמה תעלת־אויגוסטוב ששימשה גשר בין שני הנהרות הגדולים: הוויסלה והניימאן. חיי העיירה היו חדורים ורוויים בהדר הטבע שמסביב. בני הנוער ספגו לתוכם את קסמי־הטבע עם חלב אמם. האחוזות על יד סופוטקין שהיו בידי יהודים, הפכו למקומות־הכשרה לנוער יהודי שהתעתד לעלות לארץ־ישראל. ביערות ובשדות שמסביב החל הנוער להכשיר עצמו לחיי עבודה בארץ. ביערות פולין החלו להשמע צלילי השפה העברית ומשם התחיל להדהד השיר העברי החדש. הוד והדר הטבע שמסביב, הגביר את הערגה לטבע א־צישראלי, לשדות וליערות במולדת עברית. עם התקרבות לטבע, גבר הרצון לעלות ולהתקרב לטבע של ארץ התנ"ך.

ההווי היהודי והמסורת היהודית שנוצרו בעיירה, דחפו את הנוער ללמוד בבית־ספר עברי ולספוג לתוכו את רוח היהדות ומסורת היהדות. כך הפכה העיירה לחממה של עתידנו הלאומי, בה נרקם חזון הגאולה העברי, בה צמחה התנועה החלוצית, שהניחה את היסודות להגשמת עצמאותנו המדינית. זאת ועוד. חיי העיירה החדירו בקרב הנוער את התודעה היהודית וידקו את הקשר עם הכלל היהודי.

אווירת העיירה היתה ספוגה יהדות ומסורת יהודית. כאן נטווה חוט הדורות, כאן נדלק הניצוץ היהודי, ה־„פינטעלע איד".

בניני פאר לא קשטו את העיירה. ברם הבית הדל, ה„חדר" העלוב, הקלויז המט ליפול — היו הומים ממבקרים ומלומדים, וניגון התורה לא פסק בהם. כאן עלו וגדלו אנשי־רוח וספר, דגולי־עם ופשוטי־עם כאחד („עמך שער און אייזן") תוך השפעה הדדית.

אין כוונת הדברים הללו לקשור הילה רומאנטית מסביב לעיירה ולראות בה אך טוהר וזוהר, אלא ללקט את ניצוצות האור, שהוא אור יקרות.

עם עליית הכורת על העיירה היהודית במלחמת העולם השנייה, הלכו מאתנו דמויות רבות שכולן זוהר, שכולן ביטוי לפשטות ולשלמות; דמויות שסימלו את הטוב והמאור שבחיינו; דמויות שהן סמל לתקופה שהיתה ואיננה והמעשירה את רוחנו עד היום הזה. לאלה הכרחי להעמיד מצבת־זכרון, להציב להן לפחות זכרון בספר, כדי שלא תפסק השלשלת, כדי שתמשך מסורת הדורות, כדי שלא ישכחו הערכים שהיו נר לרגלי דורנו, אותם הערכים שבכוחם ובסיועם הגענו עד הלום. אם כי העיירה נחרבה ונעקרה משרשה על ידי צוררנו, אל נא נעקור אנו את מורשתה החיובית ואת דמויותיה ממעמקי לבנו.

אל תנתק שלשלת הדורות! תשמר כל חוליה וחוליה!

ולאחת החוליות היקרות הללו מוקדש הספר המוגש בזה.

אלכסנדר מנור

Sopotkin — general view

סופוטקין — מראה כללי

פרק ראשון

קוים לתולדות הישוב היהודי בסופוטקין

ראשית הישוב
מקור השם
תנאים גיאוגרפיים
מבנה העיירה ומספר תושביה
מקורות הקיום
התווך בין הכפר והעיר
רשימת המשפחות ומשלחיידם.

ראשית הישוב

במרחק 25 קל"מ מגרודנו, לאורך הכביש שהוביל מגרודנו לקובנה וללִיבה של ליטא — תפשה העיירה סופוטקין את מקומה הצנוע, כשהיא סמוּיה מן העין וחבויה בין הרים וגבעות העוטרות אותה ממזרח וממערב.

השרידים ההיסטוריים שהעידו על ראשית הישוב היהודי בעיירה היו: בית־העלמין הישן ובית־הכנסת העתיק מהמאה השבע־עשרה.

בית־הכנסת העתיק היה כולו בנוי עץ והצטיין בקישוטים ובפיתוחי־עץ מקוריים.

ליד בית־הכנסת הגדול העתיק, השתרע בית־העלמין הישן, שהיה מלא וגדוש קברים ומצבות־אבן שחוקות מרוב שנים.

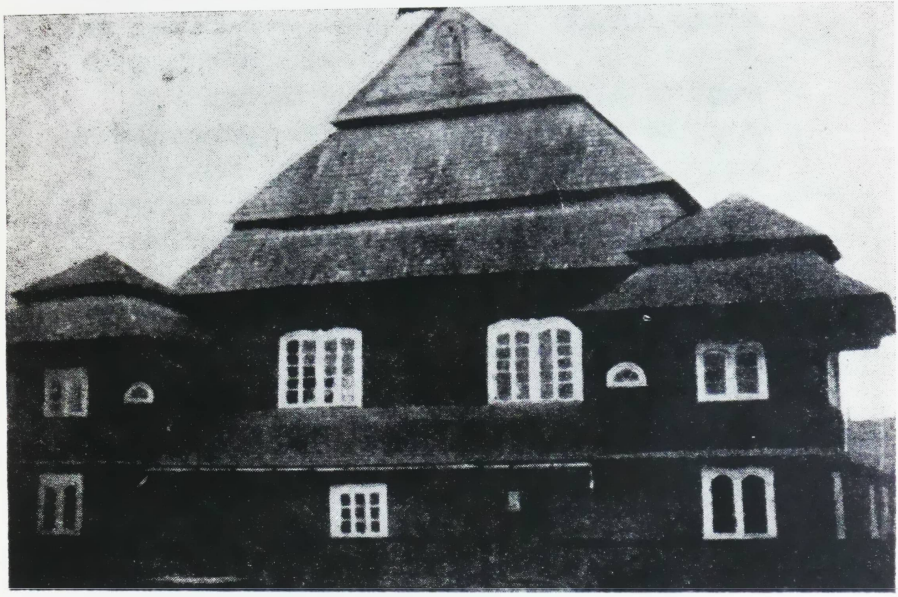
לפי שרידי כתובות ותאריכים שנחקקו על מצבות האבן, מסתבר שראשוני היהודים הגיעו לסופוטקין בראשית המאה השבע־עשרה. המקור ההיסטורי העיקרי: „פנקס קהילת סופוטקין", עלה באש בשרפה שפרצה בפסח 1906.

כמו כן הזעזוע הראשון שפקד את העיירה בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, כשהצורר הרוסי ניקולאי ניקולייביץ' והממשלה הצארית פקדו לגרש את היהודים מאזורי הגבול — גרם לפיזור האוכלוסיה ברחבי רוסיה ולהשמדת המקורות והמיסמכים, שאפשר היה לשאוב מהם פרטים מדוייקים על תולדות הישוב היהודי בסופוטקין.

מקור השם

העיירה נקראה על שמו של הרוזן הפולני — סופוטקו, שהיה בעל שטחי קרקע בסביבה.

עד שנת 1863 היו רוב האדמות בסביבה בבעלותם של שני

The ancient Synagogue בית־הכנסת העתיק — די אלטע שול

אצילים פולנים: הרוזן סופוטקו והגראף וולוביין'. כל נפת סופוטקין נקראה על שמו של וולוביין' (Gmina Wolowiczowce).

בפי הפולנים נקראה העיירה בשם: סופוצקיניה (Sopockinie), ואילו בפי יהודי המקום היה שמה סופוטקין.

בספרי הרב שמואל יעקב רבינוביין' מכונה העיירה בשם: סאפאטקין. כמו־כן, על המכתבים והתעודות של ועד־הקהילה בתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה, התנוססה החותמת: סאפאטקין.

תנאים גיאוגרפיים

סופוטקין שהיתה מרוחקת כ־25 קל"מ מגרודנו, שימשה מאז ייסודה ועד למלחמת העולם הראשונה — גשר־מעבר בין גרודנו וקובנה בירת ליטא, צומת־דרכים לכל ערי ליטא בואכה קובנה.

במשך היממה כולה, בכל שעות היום והלילה לא פסקה תנועת השיירות דרך העיירה לאורך הכביש הראשי שחיבר את שני המרכזים העירוניים הנ"ל.

במרחק שלושה קל"מ מסופוטקין זרמה תעלת־אויגוסטוב שחיברה את הנהר הגדול ביותר בפולין את הוויסלה עם הניימאן. תעלת אויגוסטוב הובילה לנהר אַנשה־השחורה שזרם לניימאן.

הואיל וכל הסביבה היתה עתירה יערות, שימשה תעלת־אויגוסטוב נתיב־מים להובלת דוברות ורפסודות. את קורות־העץ הקשורות ודבוקות אהדדי היו משיטים על פני המים דרך תעלת־אויגוסטוב לניימאן ומשם לים הבאלטי. האדמה מסביב לעיירה הצטינה בפוריותה, בהיותה מבותרת נחלים ומעינות־מים שפיכו בכל הסביבה.

מבנה העיירה ומספר תושביה

העיירה היתה בנויה בצורת ככר מרובעת שמצדדיה הסתעפו ששה רחובות:

א. רחוב גרודנו (הרחוב החדש)
ב. רחוב בית-הכנסת
ג. רחוב וואסילייביץ'
ד. רחוב בוליסלאב חרוברי (רחוב אסוצ'ניקי)
ה. רחוב תיאולין (רחוב המרחץ)
ו. רחוב השלושה במאי (רחוב יורזדיקי)
ז. ככר השוק.

בכל רחוב גרו כ-40—50 משפחות, בסך-הכל כשלוש-מאות משפחות. לפני מלחמת העולם השניה מנתה סופוטקין כ-1500 נפש.

באנציקלופדיה היהודית-רוסית *) נקבע, שבשנת 1765 התגוררו בסופוטקין ובכפרים הסמוכים לה 315 יהודים. בשנת 1856 היו בסופוטקין 1243 יהודים.

בתקופת הספירה הכללית של התושבים ברוסיה ב-1897 היו בסופוטקין 1674 יהודים.

מקורות הקיום

עד למלחמת העולם הראשונה שימשו היערות שעטרו את העיירה, מקור פרנסה עיקרי לתושביה. במשך כל תקופת החורף היתה נמשכת כריתת העצים. היהודים היו עוסקים בהובלת עצים וברכוזם ליד תעלת-אויגוסטוב.

האכרים שעבדו ביערות היו באים לעיירה להצטייד בכל המצרכים הדרושים להם, ועל כך היתה פרנסתם של רבים מיהודי העיירה.

חלק ניכר מהיערות והאחוזות הסמוכות לסופוטקין נרכש על ידי המשפחות מרצקי ובן-יעקב (שהתפרסם כביבליוגראף עברי). בא-כוחם בסופוטקין היה לוטורייצ'יק מנדיל. זו היתה משפחה יהודית

*) „יווריייסקאיה אנציקלופדיה" פטרבורג, 1914, הוצאת ברוקהויז — עפרון, כרך ארבעה-עשר, ע' 468.

שבאה מקרמנצ'וג שבאוקראינה לסופוטקין. בידי המשפחה הנ"ל היתה מרוכזת ההנהלה של האחוזות והיערות בסביבה.

נוסף לענף היערות התפתח בעיירה בראשית המאה העשרים גם ענף הבורסקאות. קליפת העצים שימשה חומר יסודי בעיבוד עורות. את הקליפות היו מיבשים, כותשים ומשרים בתמיסתן את העורות. כמאתיים עובדים היו עסוקים בענף הבורסקאות. ענף פרנסה נוסף היוו טחנות הקמח.

לאחר מלחמת העולם הראשונה עם תקומת פולין העצמאית, חדלה סופוטקין לשמש גשר־מעבר בין גרודנו וערי ליטא. ליטא הפכה למדינה עצמאית והגבול בין שתי המדינות נקבע במרחק של 8 קל"מ מהעיירה.

הגבול הליטאי שנחסם באופן הרמטי ממש, הקיף את העיירה משלושת עבריה. הכבישים, הדרכים וכל עורקי התחבורה שנמשכו בתקופת הכיבוש הרוסי ללב ליטא, וגרמו לשפע כלכלי, נחתכו באמצע.

הגבול הליטאי הפך לחתך הי בגוף העיירה ושיתק את זרם דמה הכלכלי. כמו כן לא היתה הממשלה הפולנית מעונינת לפתח עיירה סמוך לגבול חסום ועויין.

הנוף הכלכלי של העיירה לאחר מלחמת העולם הראשונה, השתנה איפוא מן הקצה אל הקצה. הפרנסות העיקריות הפכו להיות: מסחר זעיר; חנויות מכולת שלא היו אלא חנויות־כל־בו בזעיר אנפין; מלאכה זעירה ובעיקר חייטות, סנדלרות ונפחות.

כל הפרנסות הללו היו קשורות בכפר שמסביב. בעלי־החנויות היו מצפים כל השבוע ליום השוק שהתקיים בעיקר בכל יום ששי, והיווה יסוד לקיומם בכל ימי השבוע.

בעלי־המלאכה עסקו במלאכות שלהם נזקקו האכרים.

הסוחרים הזעירים היו בעיקר סוחרי תבואה, שאותה היו קונים מאכרי הסביבה ומוכרים בגרודנו.

רבים עסקו ברוכלות. את כל ימי־השבוע היו מבלים בכפרים,

קונים מתוצרת האכרים (תוצרת־חלב, זיפי־חזיר, פטריות וכו') ומייצאים אותה לגרודנו.

ברם נוסף לכל ה„פרנסות" הללו היו לכל בעל־בית המכבד את עצמו — פרה חולבת וכברת אדמה חכורה לזריעת תפוחי־אדמה, כמשען כלכלי רציני.

החזקת־פרה לא היתה כרוכה בהוצאות מרובות. רועה־העיירה היה מוציא אותה לפנות בוקר למרעה, מחזירה לחליבה ושוב מוציאה למרעה ומחזירה לפנות ערב. בימי החורף היו מכניסים את הפרות לרפתות ומזינים אותן בקש־קצוץ (תבן) ובתפוחי־אדמה. תמורת הזבל שהצטבר בימי החורף, היו בעלי־הקרקעות הפולנים חורשים את חלקות היהודים שנחכרו לשם זריעת תפוחי־אדמה. לאחר חג הסוכות היו אוספים את יבול תפוחי־האדמה ומעבירים אותו למרתפים שהיו מצויים בכל בית ובית.

התווך בין הכפר והעיר

ערב מלחמת העולם השניה היו בעיירה למעלה מ־250 משפחות שמנו כ־1300 נפש.

כשליש מהתושבים היו רוכלים, בעלי־חנויות וסוחרים. הרוב המכריע עסק בעבודת־כפיים מיגעת. כעשרים אחוז עסקו בחייטות וסנדלרות.

המבנה הכלכלי של העיירה וכל ענפי העבודה השונים היו מכוונים לסיפוק צרכי הכפרים שמסביב. לשם כך הוקמו בתי־מלאכה לעגלות, נפחיות, מסבאות, מצבעות, בתי־מלאכה לעיבוד עורות כבשים וכו' — הווי אומר עבודות הקשורות אך ורק עם הכפר ולמען הכפר.

והוא הדין לגבי החנויות. עשרות חנויות מכולת ומספר רב של חנויות לממכר בדים היו מתקיימות בעיקר מההכנסות ביום השוק.

כרבע מתושבי העיירה — סוחרי־תבואה ורוכלים, סוחרי־סוסים, סוחרי־בהמות וכו' — היו מבקרים בכפרים, משמשים מתווכים בין

הכפר והעיר ומעבירים את תוצרת האכרים העירה, לגרודנו בעיקר.

העיירה שימשה מבחינה כלכלית גורם מתווך בין הכפר והעיר. תפקידה הכלכלי היה לספק לכפר את בעלי-המקצוע ואת הסחורות הדרושות, ומאידך גיסא לקנות את תוצרת הכפר ולהעבירה העירה.

צרכי ומצרכי הכפרים שבסביבה הם שעיצבו את דמותה הכלכלית של העיירה.

רשימת המשפחות בסופוטקין
ערב פרוץ מלחמת העולם השניה

דרי רחוב גרודנו (הרחוב החדש)

	בית־אב	משלח־יד
1.	משפחת יעקב מאריין	חנות בדים
2.	משפחת וולוול מאריין	חנות בדים
3.	משפחת שמואל אוינשטיין	חייט
4.	משפחת אריה גוראצ'קובסקי	נפח
5.	משפחת בן־ציון שאדזוזסקי	חנות לבגדי ילדים
6.	משפחת חיים צבי ליפצ'אק	קצב
7.	משפחת אלי סאטורטה	מסבאה
8.	משפחת חנן סאטורטה	סוחר תבואה
9.	משפחת לייבל חייאט	סוחר פשתן
10.	משפחת שמעון דונסקי	נגר
11.	משפחת לייבל דונסקי	סוכן ניירות־ערך
12.	משפחת קדיש סטולארסקי	מכולת
13.	משפחת שלמה אייזיק לווין	ספק־בשר לצבא
14.	משפחת חיים בר פולאק	מכולת
15.	משפחת רובינסקי	סנדלר
16.	משפחת יהודה פורמאנסקי	סוחר סוסים
17.	משפחת אריה דבורסקי	קצב
18.	משפחת יעקב אריה קוויאטקובסקי	סנדלר
19.	משפחת יהודה יודיליביץ'	חנות ממתקים
20.	משפחת טודרס קליבאנסקי	שמש בית־הכנסת; קברן
21.	משפחת יענקל טוביה לוזמאן	עגלון
22.	משפחת דוד לוזמאן	סנדלר
23.	משפחת מאיר מרדכי זימיאנסקי	סוחר סוסים וחוכר גנים

בית־אב	משלח־יד
24. משפחת גבאי	חייט
25. משפחת קליבאנסקי	תופרת
26. משפחת משה דוד רידאק	נפח
27. משפחת לייזר לוזמאן	שותף לחברת הובלה
28. משפחת אברהם לייב פורמנסקי	סנדלר
29. משפחת אריה סאמבורסקי	חייט
30. פרומה איטקה מוז'ינסקי	מכולת
31. משפחת זלמן איצ'ה קפלן	חייט
32. משפחת פונק	חייט
33. משפחת יעקב צימנולס	נפח
34. משפחת מיכאל צאבאן	חייט
35. משפחת לייב קוויאטקובסקי	שותף לחברת הובלה
36. משפחת זליג קליבאנסקי	חייט
37. משפחת אלתר ביבליוביץ'	סוחר תבואה
38. משפחת שמואל ווישניבסקי	חקלאי

דרי רחוב בית־הכנסת

	בית־אב	משלח־יד
1.	משפחת ראובן דוקטורסקי	חייט
2.	משפחת ישראל לייב רובינסקי	בית מלאכה לעגלות
3.	משפחת שמואל פיקובר	תפר
4.	משפחת וויגארסקי	סנדלר
5.	משפחת נחום כגן	מכולת
6.	משפחת יוסל־אהרון גיסובסקי	חייט
7.	משפחת יוסל־אהרון	שמש
8.	משפחת יחזקאל טרייבאטש	צבע
9.	משפחת זליקסון	נתמך
10.	משפחת חייקל דמישיביצקי	סוחר תבואה
11.	משפחת לוזמאן	עגלון; מנקה ארובות
12.	משפחת לוזובסקי	ספר
13.	משפחת יוסקה קריאמלאט	חייט
14.	משפחת אינזל	סבל (בגרודנו)
15.	משפחת מנדל סידארסקי	שמש בית־הכנסת
16.	משפחת חנה אביליביץ׳	רוכלת
17.	משפחת לייב ליפצ׳אק	קצב

דרי רחוב וואסילייביץ׳

בית־אב	משלח־יד
1. משפחת משה לייב פרסטונסקי	סוחר תבואה
2. משפחת שלמה בורוביץ	מכולת
3. משפחת יעקב יצחק פונק	חייט
4. משפחת מנדל שרייבר	נגר
5. משפחת אייזיק דוקטורסקי	נפח
6. משפחת צבי לוזמאן	„שמש" ומחלק עתונים
7. משפחת אברהם שמואל איוואשקובסקי	חוכר גנים
8. משפחת יהודה הירש דולסקי	נגר
9. משפחת שלמה פייארמן	חייט
10. משפחת אבא־ניסן דוקטורסקי	סנדלר
11. משפחת צבי שאדזונסקי	סוחר־סוסים
12. משפחת בנימין מאנדלבלאט	שוחט
13. משפחת אברהם משה דולסקי	נגר
14. משפחת גוטקובסקי	סנדלר
15. משפחת חיים יום־טוב	רוכל
16. משפחת דינה יום־טוב	רוכלת
17. משפחת דיאמנט	חייט
18. משפחת וויגרסקי	סנדלר
19. משפחת פייארמן	חייט
20. משפחת דוד קאסטיליאניין	סנדלר
21. משפחת אורלוביץ׳	חייט
22. משפחת נתן קמיניצקי	בלן
23. משפחת יהודה יום־טוב	רוכל; מכולת
24. משפחת קאפליוש	תזפרת
25. משפחת צמח	„מלמד"
26. משפחת גוטקובסקי	מכולת

בית־אב	משלח־יד
27. משפחת משה גוטקובסקי	קצב
28. משפחת ראובן חייהלס	חייט
29. משפחת ישראל יצחק קראביין	נגר
30. משפחת שמואל ביינשטיין	נגר
31. משפחת יחזקאל סאמבורסקי	חייט
32. משפחת וולוול אלכסנדרוביץ׳	רוכל
33. משפחת צבי קושניריצקי	מורה
34. משפחת יהושע פרסטונסקי	סוחר תבואה
35. משפחת הלל מייסטרובסקי	בורסקאי
36. משפחת וויגרסקי	קדר

דרי רחוב בוליסלאב חרוברי (רחוב אסוצ'ניקי)

בית־אב	משלח־יד
1. משפחת שלום לוביץ'	מסגר
2. משפחת אברהם דמישיביצקי	מסבאה
3. משפחת זלמן פארבר	מכולת
4. משפחת לייזר וולוול רוזנשטאט	חנות בדים
5. משפחת רוז'קה רוזנשטאט	מכולת
6. משפחת יעקב לאנסקי	מאפייה
7. משפחת יעקב פינקלשטיין	בית מלאכה לעגלות
8. משפחת שמואל וואלינסקי	מכולת
9. משפחת משה זליג ליפצ'אק	קצב
10. משפחת יהודה ליפצ'אק	קצב
11. משפחת אברהם יצחק בורנשטין	נפח
12. משפחת משה דוד פרידקובסקי	בורסקאי
13. משפחת יהודה סטייקובסקי	חקלאי
14. משפחת טודל פארבר	שען
15. משפחת אשר רובין	בית־מלאכה לעיבוד עורות כבשים
16. משפחת אפרים רובין	בית־מלאכה לעיבוד עורות כבשים
17. משפחת לייזר הירש דוקטורסקי	דייג
18. משפחת פרידה ליפקה סטארוזינסקי	תופרת
19. משפחת חיים אבא דוקטורסקי	חייט
20. משפחת חיים הירש יילין	מורה
21. משפחת שלמה לאנסקי	שותף לחברת הובלה
22. משפחת שרה לוטרקורט	מוכרת דגים
23. משפחת ירחמיאל פורמאנסקי	חייט
24. משפחת שמואל דוקטורסקי	דייג
25. משפחת יצחק נחום קוויאטקובסקי	סנדלר

בית־אב	משלח־יד
26. משפחת זאב גארבר	כורך ספרים
27. משפחת מנדל פיליפינסקי	חרט־עץ
28. משפחת יצחק צירולניק	חייט
29. משפחת דוד קליבאנסקי	חייט
30. משפחת אליעזר קוויאטקובסקי	סנדלר
31. משפחת יעקב יאגלובסקי	עגלון
32. משפחת מאיר יאגלובסקי	עגלון; סוחר פירות וירקות
33. משפחת דוד אלי בורובסקי	סוחר סוסים
34. משפחת דב זימיאנסקי	סוחר סוסים
35. משפחת בינשטיין	„מלמד"
36. משפחת שמעון דונסקי	תפר
37. משפחת ראובן זימיאנסקי	סוחר סוסים
38. משפחת טופל דולסקי	מכולת; סוחר תבואה
39. משפחת פיישה דולסקי	מאפייה
40. משפחת משה סוכובולסקי	שמש בית־הכנסת
41. משפחת נחום פיקובר	תפר
42. משפחת משה אלבלינגר	טוחן
43. משפחת שאדזונסקי	חייט
44. משפחת סטארוז'ינסקי	רוכל
45. משפחת ישראל יום־טוב	חייט

דרי רחוב תיאולין (רחוב המרחץ)

בית־אב	משלח־יד
1. משפחת יעקב גורסקי	מסבאה
2. משפחת בתיה רייזל גורסקי	הכנסה משכר דירה
3. משפחת חתנו של שייה הדייג	מכולת
4. משפחת יחזקאל פופצקי	מכולת; מאפייה
5. משפחת הרב מנחם מנדל רבינוביין/	רב העיירה
6. משפחת בנימין בראנדוויין	כובען; בית־מלאכה לבגדי גברים
7. משפחת צבי קוכנר	מצבעה
8. משפחת שמואל גרושקובסקי	נפח
9. משפחת אברהם הירש פארבשטיין	סוחר תבואה
10. משפחת רחל לוטרקורט	חנות ממתקים
11. משפחת דב לאנסקי	שותף לחברת הובלה
12. משפחת שמריל ליפצ'אק	קצב וסוחר בהמות
13. משפחת חצקל וויניצקי	עגלון
14. משפחת יעקב פרוסובסקי	סנדלר
15. משפחת ל'פמאן פרוסובסקי	סנדלר
16. משפחת זיידל שקולניצקי	סנדלר
17. משפחת שרגא סטייקובסקי	בית־מלאכה לעגלות
18. משפחת אלכסנדרוביץ	רוכל; עגלון
19. משפחת יחזקאל טרייבאטש	צבע
20. משפחת מאיר קראביץ	סנדלר
21. משפחת יהושע פונק	בלן; עגלון
22. משפחת האחים קוויאטקובסקי	סוחרי סוסים; עגלונים
23. משפחת וולוול אלכסנדרוביץ/	עגלון
24. משפחת אלכסנדרוביץ/	עגלון
25. משפחת גבריאל רידאק	נפח

בית־אב		משלח־יד
26.	משפחת חצקל מנדל רידאק	נפח
27.	משפחת עזור יענקל דוקטורסקי	דייג
28.	משפחת יהודה דוקטורסקי	דייג
29.	משפחת ישראל רייזנר	טוחן
30.	משפחת פרוסובסקי	סנדלר
31.	משפחת ליפצ'אק	מתקן גגות
32.	משפחת אלי קליבאנסקי	חייט
33.	משפחת ביילה טארלובסקי	מכולת
34.	משפחת ברל פלאסקובסקי	בית מלאכה לעגלות
35.	משפחת פיישה פלאסקובסקי	טוחן
36.	משפחת מיכאל סידראנסקי	רוכל
37.	משפחת זליג פרסטונסקי	סוחר תבואה
38.	משפחת אובולסקי	שען
39.	משפחת מאיר משה פייארמאן	מצבעה
40.	משפחת מרדכי סטייקובסקי	בית מלאכה לעגלות
41.	משפחת ליפא סטייקובסקי	בית מלאכה לעגלות
42.	משפחת פיגל טרייבאטש	חייט

דרי רחוב השלושה במאי (רחוב יורזדיקי)

בית־אב	משלח־יד
1. משפחת נוח וויניצקי	חייט
2. משפחת אליהו יצחק וולקוב	סנדלר
3. משפחת מאיר מינסקי	מכולת
4. משפחת משה זימיאנסקי	סוחר סוסים
5. משפחת אהרון צדוק דמישיביצקי	חייט
6. משפחת דוד גזם	בית־מלאכה לנקניק
7. משפחת ירחמיאל פלאסקובסקי	קצב
8. משפחת יצחק בורובסקי	בית־מלאכה לחבלים
9. משפחת קמינצקי	סנדלר
10. משפחת יעקב לייב שקולניק	סוחר פירות וירקות
11. משפחת יצחק לייב ראצ'קובסקי	חייט
12. משפחת אבא שאדזונסקי	פחח
13. משפחת אליעזר (לייז'ה) שאדזונסקי	ספר; מכולת
14. משפחת צביה אביליביץ'	נתמכת
15. משפחת וולוול דמישביצקי	בורסקאי
16. משפחת שמואל נימצ'ינסקי	רוכל
17. משפחת יוכבד	

דרי ככר השוק

	בית־אב	משלח־יד
1.	משפחת הירשל ניסלקובסקי	חנות סדקית
2.	משפחת שמואל ניסלקובסקי	מאפיה
3.	משפחת משה ניסלקובסקי	מסבאה
4.	משפחת שמואל זלקין	בית־מרקחת
5.	משפחת יצחק זק	סוחר תבואה
6.	משפחת יחיאל הוברמן	חנות נעליים
7.	משפחת ליפא קפלן	ספר
8.	משפחת מאיר ברנדוויין	כובען
9.	משפחת יוסף זימיאנסקי	סוחר סוסים
10.	משפחת אפרים צ'רמן	חנות נעליים
11.	משפחת אסתר דבורסקי	מכולת
12.	משפחת גריינם דבורסקי	מאפיה
13.	משפחת מאיר דבורסקי	קצב
14.	משפחת אנוך דבורסקי	מאפיה
15.	משפחת פייבל פישצ'אנסקי	בית־מלאכה לעגלות
16.	משפחת פייבל ליפסקי	מכולת
17.	משפחת פלאסקובסקי	פקיד
18.	משפחת שמואל וישניבסקי	חקלאי
19.	משפחת אלתר ביבליוביץ'	סוחר תבואה
20.	משפחת זליג ליפצ'אק	קצב
21.	משפחת שרה ליפצ'אק	מכולת; איטליז
22.	משפחת מרדכי רידאק	שוחט
23.	משפחת דוד גוטקובסקי	מכולת; סוחר תבואה
24.	משפחת ישראל זלוקסון	סוחר תבואה
25.	משפחת פייבל משקין	כובען
26.	משפחת חיים	סנדלר
27.	משפחת טמקה זלקין	הכנסה משכר דירה

בית־אב	משלח־יד
28. משפחת חלאבנה חלאבובסקי	חייט
29. משפחת שמוקלר	רופא־בלתי־מוסמך ; חובש
30. משפחת פישל זמיאנסקי	סוחר סוסים
31. משפחת אברהם גרושקובסקי	פחח
32. משפחת חיים עוזר פורת	צלם ; צייר ; מכולת
33. משפחת יהושוע דוקטורסקי	דייג
34. משפ. משה אליעזר דוקטורסקי	דייג
35. משפחת בורובסקי	מסגריה ; חנות לכלי ברזל
36. משפחת שאדזונסקי	מסבאה ; מכולת
37. משפחת אברהם לב	מחלבה
38. משפחת אנוך פרוסובסקי	חנות בדים
39. משפחת מרדכי ליפצ'אק	מחלבה
40. משפחת אליהו שאדז'ונסקי	מכולת
41. משפחת אבא שאדזונסקי	פחח
42. משפחת יהודה ברקובסקי	צלם
43. משפחת לאפין	בית־מלון
44. משפחת יעקב דזמישיביצקי	חנות בדים
45. משפחת יעקב קריידר	חנות ברזל
46. משפחת משה חיים ראץ	מכולת
47. משפחת יהודה לייב אידינסקי	מסבאה
48. משפחת יצחק אידינסקי	מאפייה
49. משפחת אברהם ווילקובסקי	מאפייה
50. משפחת חצקל סולניצקי	מנקה־ארובות
51. משפחת אייזיק פלאסקובסקי	סוחר תבואה
52. משפחת חיים ליפצ'אק	סוחר תבואה
53. משפחת חנן יצחק רוזנשטאט	מצבעה
54. משפחת מנדל רוזנשטאט	מכולת
55. משפחת חייקל מאריין	חנות בדים
56. משפחת אליעזר קליינבורט	מכולת

פרק שני

סופוטקין במרכז ציוני ותרבותי

א. **הסופר והרב שמואל יעקב רבינוביץ'**

סופוטקין כמרכז ציוני של גליל גרודנו
קול־קורא ראשון לטובת הפועל העברי

ב. **שמואל טשרנוביץ**

מקורות יניקתו והכשרתו
השפעת העיירה על ש. טשרנוביץ'

ג. **יעקב מורנו — העסקן הציוני**

ד. **הרב והסופר מרדכי אליהו רבינוביץ'**

ה. **משפחת גליקסון**

לא מקומו של אדם מכבדו, אלא אדם מכבד את מקומו

(תענית — כא)

„לא המקום מכבד את האדם, כי אם האדם את המקום"

(„הדת והלאומיות" — שמואל יעקב רבינוביץ' האב"ד דסאפאטקין
הוצאת ציוני קובנה, תר"ס, ע' 106).

א. הסופר והרב שמואל יעקב רבינוביץ' (1857—1921)

סופוטקין כמרכז ציוני של גליל גרודנו

לאחר ייסוד ההסתדרות הציונית, הפכה סופוטקין בזכות אישיותו הדגולה של הרב שמואל יעקב רבינוביץ', למרכז ציוני של גליל גרודנו, למרכז של תעמולה ופעולה ציונית ענפה ואינטנסיבית.

הסופר, המלומד, העסקן הציוני והרב שמואל יעקב רבינוביץ', היה מראשוני העסקנים והפעילים של חובבי־ציון ברוסיה ולאחר מכן מראשי הציונות המדינית. הוא נולד בשנת 1857 בעיר קאלם פלך קובנה. בשנת 1887 נקרא לכהן כרב בעיר איווייה, משם עבר לשמש ברבנות בעיירה אליקסוט הסמוכה לקובנה. ובשנת 1898 נתמנה לרב בסופוטקין.

באוגוסט 1898 (אלול תרנ"ח) נבחר כציר לקונגרס הציוני השני בבאזל. הוא היה אחד מחמשת הרבנים שנבחרו כצירי הקונגרס.

בקונגרס הנ"ל נבחרו מבין ציוני רוסיה עשרה חברים לועד הפועל הציוני: מ. מ. אוסישקין, ד"ר יעקב ברנשטיין־כהן, זאב טיומקין, ד"ר פנחס יאמפולסקי, עו"ד ישראל יאסינובסקי, ד"ר י. יילסקי, פרופיסור ע. מנדלשטאם, יהושע סירקין, ד"ר יחיאל צ'לינוב **והרב שמואל יעקב רבינוביץ'.**

עשרת הנבחרים הללו נקבעו כמורשים של ציונות רוסיה, כעומדים בראש הפעולה הציונית ברוסיה.

הרב שמואל יעקב רבינוביץ' נקבע כמיופה־כוח וכמורשה הציונים בגליל גרודנו. גם בקונגרס הציוני החמישי שהתקיים בבאזל

ב־1901 חזר ונבחר הרב שמואל יעקב רבינוביץ׳, לועד הפועל הציוני.

בועידה הציונית הגלילית שהתקיימה בווילנה בשנת 1900, השתתפו מסופוטקין יחד עם הרב ש״י רבינוביץ׳ כעוזריו הנאמנים: שמואל טשרנוביץ׳ ויעקב מורנו (מוריין).

בועידה השניה של ציוני רוסיה שהתקיימה במינסק באלול תרס״ב (1902) שוב השתתפו מסופוטקין שלושה צירים: הרב ש״י רבינוביץ׳, שמואל טשרנוביץ׳ ויעקב מורנו.

דברי ה„מזרחי״ בועידה זו היו: שמואל יעקב רבינוביץ׳ והרב יצחק יעקב ריינס.

בועידה הנ״ל נתקבלה החלטה על חובת החינוך הלאומי ונקבעו שתי ועדות עצמאיות ובלתי־תלויות אחת בשניה, לשם ניהול הפעולה התרבותית. הרב ש״י רבינוביץ׳ נבחר לועדה הלאומית־מסורתית.

מפעולתו הספרותית

בימי שבתו בסופוטקין פרסם שמואל יעקב רבינוביץ׳ שני ספרים: „הדת והלאומיות״ ו„אורח ישר״.

ספרו „הדת והלאומיות״*) שהופיע בשנת 1900 כולל את מאמריו שנדפסו ב„המליץ״ בתקופת 1890—1895. בהקדמה נאמר כי מטרת הספר היא להוכיח, שהלאומיות היא כלי מחזיק ברכה לישראל.

בפרק האחרון בספרו נכללה פנייתו לרבני רוסיה שיואילו לשלוח אליו כל אחד את חוות־דעתו לטובת הציונות. עד להופעת הספר הספיק לקבל למעלה ממאה תשובות מרבנים שהודיעו לו שהם מצדדי הציונות. בסיום הספר נאמר:

„נקווה כי רבנינו הגאונים שליט״א, אשר טרם שלחו את חוות־

---

*) הדת והלאומיות — קובץ מאמרים שנדפס בכה״ע, מאת שמואל יעקב רבינוביץ׳, האב״ד דסאפאטקין, הוצאת ציוני קובנה, ווּרשה, תר״ס (1900).

הרב ש"י רבינוביץ' בנשיאות הועידה השניה של ציוני רוסיה במינסק (1902).

דער רב שמואל יעקב רבינוביץ' אין פרעזידיום פון דער צווייטער ציוניסטישער קאָנפֿערענץ אין רוסלאנד (1902).

Rabbi Samuel Jacob Rabinowitch member of the presidium of the 2nd conference of Russian Zionists

יושבים (מימין לשמאל) — זיצן (פון רעכטס צו לינקס) :
Sitting (right to left)

1. פרופיסור צבי בלקובסקי; 2. הרב שמואל יעקב רבינוביץ'; 3. ד"ר יחיאל צ'לינוב; 4. מנחם מ. אוסישקין; 5. ע"ד ישראל יאסינובסקי; 6. יצחק לייב גולדברג.

עומדים — שטייען : standing

1. ד"ר צבי ברוך; 2. ע"ד שמשון רוזנבוים; 3. זאב טיומקין.

דעתם על דבר הציונות, לא ימנעו הפעם מלשלוח את דבריהם היקרים אלי, אחרי התבוננם היטב אל הרצאת דברי".

ועל פנייה זו משנת 1900 חתום:

שמואל יעקב רבינוביץ החונה פה סאפאטקין.

את ספרו השני „אורח ישר"*) שחיבר בסופוטקין השלים בל"ג בעומר תרס"ג (1903). הוא ראה בו מצבת זכרון להוריו, לאביו ר' שמעון מאיר ולאמו ציפה שנפטרה בכ"ב אלול תרס"ג, בטרם נגמרה הדפסת הספר.

בהקדמה קבע המחבר כי הוא קרא לספרו „אורח ישר" מפני שמרומז כאן בראשי-תיבות שמו וכנויו.

בשנים האחרונות לפני מותו נתמנה שמואל יעקב רבינוביץ' לרב בקהילת ישראל בליברפול שבאנגליה.

בשנת תרע"ז הופיע ספרו „לתקופות הימים"**) — דרשות למועדים לפי סדר החגים. לאחר מותו הופיע בתרפ"ה בהוצאת הקהילה היהודית בליברפול, ספרו רב הכמות (343 עמודים) והאיכות „ישרש יעקב"***) — קובץ דרשות וחידושי תורה. בהקדמה לספר נאמר:

„אלה אשר מעשיהם הסתעפו בעבודה ציבורית כללית רחבה ומקיפה ביותר, גרמו לפעמים בזה, כי לא הכירו אנשי דורם את ערכם בתור גדולי תורה, בתור אנשי חכמה ומדע בעולם התורני-עיוני.

וכזה קרה גם להרב המחבר ז"ל. מפני עבודתו הגדולי בעניני

---

*) ספר אורח ישר — כולל שאלות ותשובות, חקירות ופלפולים בענינים שונים, מאת שמואל יעקב בן שמעון מאיר רבינוביץ' אב"ד בסאפאטקין (ווילנה, תרס"ד — 1903).

**) לתקופית הימים — דרשות למועדים לפי סדר החגים, מאת הרב שמואל יעקב רבינוביץ', לונדון תרע"ז.

***) ישרש יעקב — קובץ דרשות וחידושים, מאת שמואל יעקב רבינוביץ', רב דק"ק ליברפול באנגליה. תרפ"ה, שמ"ג עמודים.

הכלל והשתתפותו בתנועה הציונית למראשיתה, לא ידעו רבים עד כמה גדול חלקו של הרב בעומק הלכה ומה רב חילו באוריתא. והנה מופיעים ספריו החשובים ומבליטים את דמותו הרוחנית הנכונה של מחברם, בתור גדול בתורה, רב־חובל בים התלמודי בחריפות ובבקיאות, ובתור הוגה דעות נשגבות ומחשבות בינה".

„וכל היודע מעט את חייו הפרטיים של הרב ז"ל, שהיו מלאים תמיד צער ומכאובים ממאורעות שונים, יודע כי מתוך דחק ומתוך לחץ ומועקה עסק הרב בתורה ולא פסק ממנה גם בשעת עוצם טרדותיו הגדולות בעבודתו הכללית".

„חביב ומכובד היה המחבר על כל שדרות עם ישראל, שהוקירוהו והעריצוהו לא רק בעסקן רב פעלים, אלא כמלומד תורני נעלה וכאיש הרוח".

קול־קורא ראשון לטובת הפועל העברי

קול קורא ראשון ליהדות הגולה להתגיים לעזרת הפועל העברי בארץ — יצא מסופוטקין.

כשם שהסופר והרב שמואל יעקב רבינוביץ' הפך את סופוטקין למרכז של תעמולה ענפה למען הציונות, כך ניהל גם תעמולה לטובת הפועל העברי בארץ־ישראל.

בימי שבתו בסופוטקין עורר את הצבור היהודי בתפוצות הגולה לבוא לעזרת הפועל העברי בארץ.

בתקופת העליה הראשונה לאחר שמושבות הבארון רוטשילד עברו לחסותה של יק"א מיסודו של הבארון הירש, החלו פיטורים המוניים של פועלים וחוסר עבודה השתרר בארץ־ישראל. לרגל המצב החמור שנוצר נולד הצורך להקים ארגון פועלים. לשם כך הוחלט „לערוך רשימה מדוייקת מכל הפועלים העברים במושבות, לדעת את מספרם בדיוק ולאחדם לאגודה אחת תחת הנהגת „ועד כללי" של הפועלים, שחבריו יבחרו אחד אחד מכל מושבה באסיפת הפועלים".

בהתאם לתוצאות המפקד היה מספר הפועלים למעלה מחמש מאות. לאחר המפקד נוסד ארגון פועלים שקרא לעצמו בשם „הסתדרות הפועלים — עובדי אדמה". ברם הסתדרות זו לא הצליחה למנוע את פיטורי הפועלים שהועסקו במושבות הבארון על אף כל המאמצים וההשתדלויות מצדה. היא נתקלה בחומה עויינת של פקידי הבארון שבחרו להעסיק פועלים ערבים כדי להגדיל את הכנסות המשק. גם הבקשות לאפשר לפועלים לעבור להתישבות נדחו.

כל הגורמים הללו גרמו להתפוררותה של הסתדרות הפועלים, לחוסר־עבודה ממאיר ולעזיבת הארץ.

והאיש שהרים קול־זעקה נגד המצב החמור שנוצר בארץ ויחד עם זה הרים יד להושטת עזרה לפועלי ארץ־ישראל היה הרב והסופר שמואל יעקב רבינוביץ' מסופוטקין.

בראשית 1901 (תרס"א) פרסם ש"י רבינוביץ' קול קורא „למען ציון" שהופיע בעתון „היהודי" בלונדון (גליון 15, שנה ד', 17.1.1901) וצירף אליו את הסכמתם של שמונים רבנים בקירוב.

בכרוז זה פנה ליהודי התפוצות שיחישו את עזרתם לפועל העברי בארץ ויושיטו לו יד עוזרת נאמנה.

בקול־קורא נאמר שאין להסתפק רק בקרן שנוסדה על ידי חברת־התמיכה באודיסה, הואיל ואין בה כדי „להוביל אל המטרה ולא על ידה ייבנו הפועלים", אלא יש לפנות ולעורר את היהדות כולה שתבוא לעזרת הפועל העברי בארץ.

„אי לזאת התעוררנו אנחנו הרבנים החתומים מטה לפנות אל אחינו בכל אתר ואתר לצאת לישע **הפועלים, החלוצים הראשונים ליישוב ארצנו.**

התעוררו נא אחים וצאו לישע הפועלים העובדים והאובדים על הרי יהודה".

וכך זכתה סופוטקין שממנה תצא הקריאה הראשונה ליהדות הגולה שתתגיים לעזרת הפועלים העברים בארץ־ישראל הואיל והם „החלוצים הראשונים ליישוב ארצנו".

מבחר אמרות מכתבי שמואל יעקב רבינוביץ׳

אחי! למדו! השכילו! הרשות בידכם ללמוד גם שבע חכמות, גם שבעים לשונות וכל הידיעות הנחוצות לאדם באשר הוא אדם, ואין איש מוחה בידכם; היו אנשים מן הישוב, אבל היו גם יהודים.

(„הדת והלאומיות" — נצח ישראל, תרנ״ו, ע׳ 49)

החכם שבחכמים בענין אחד, יכול להיות גם טפש שבטפשים בענין אחר. והחכם החרוץ במקצוע שהוא עוסק בו, הוא גם בור והדיוט במקצוע שזר לפניו. (שם, ע׳ 48)

את המשפט, הצדק והאמת — יאמת נסיון של אלפי דורות.

(שם, ע׳ 48)

„אוהב אני את אפלאטון וכו׳ אבל את האמת יותר מכולם" — ועל האמת הזאת עלינו להגן בכל עת". (שם, ע׳ 49)

הבו גודל לרוח האדם כי הגדיל לעשות! אבל בעוד נלבש גאות על רוחב לב האדם ותבונתו העמוקה, בעוד מיתרי לבבינו ירעישו לקראת הגדולות והנצורות שיחזה לו האדם ממרחק ברחבי הבריאה, בעוד לבבנו רחב ופחד לראות את העולמות הגדולים והרבים שיתור לו בן־תמותה חדשים לבקרים במרומי שחק — הלא נשוב נתפלא על קוצר דעתו ותבונתו הדלה מלהשכיל את הנעשה בקרב חייו פנימה. עיניו הצופיות אל העולמות הגדולים מרחוק, תכהינה מראות את עולמו הקטן מקרוב, את עצמו".

(„הדת והלאומיות" — התורה והחיים, תרנ״ז, ע׳ 56)

לא המקום מכבד את האדם, כי אם האדם את המקום.

(„הדת והלאומיות" — השקפה לטובה, תרנ״ט, ע׳ 106)

כל הונם ועשרם הוא כבודם ויישרם.

(שם, ע׳ 122)

לשקר יש דרכים רבים ולאמת אך דרך אחת לה.

(שם, ע׳ 123)

מי שרוצה להיות ספרא עליו להיות גם סייפא, להיות מזויין מכף רגל ועד ראש, להגן על עצמו מפני חיות ידועות, מפני חמת צפעונים ומכל מיני פגעים רעים.

(שם, ע׳ 122)

הציונות היא רעיון מופשט, או בלשון הפילוסופים של התקופה הערבית והספרדית: חומר היולי, והיא עלולה לקבל צורה לפי נושאיה.

(„הדת והלאומיות" — ציונות מה שאיננה ומה שהיא. תרנ״ט, ע׳ 129)

הציונות איננה דבר שהוא חוץ ממנו, כי אם דבר שממנו ובנו בעצמנו תלויה הצלחתה או אי-הצלחתה.

(שם, ע׳ 129)

אל תבטחו בנדיבים... כי כוח העם עשרו ותבונתו נעלים על כוח הרבה נדיבים עשירים ונבונים.

(שם, ע׳ 128)

על ידי אתערותא דלתתא, תהיה גם אתערותא דלעילא.

(שם, ע׳ 129)

ב. שמואל טשרנוביץ' (1879—1929)

מקורות יניקתו והכשרתו

לאחר שהרב שמואל יעקב רבינוביץ' נבחר בשנת 1899, בקונגרס הציוני השני, כמורשה הציונים בגליל גרודנו, הוא מינה למזכירו את שמואל טשרנוביץ' שבא לשם כך להשתקע בסופוטקין.

ש. טשרנוביץ' נולד בשנת 1879 בעיירה סיביז' פלך וויטבסק שברוסיה. הוא למד בישיבות ליטא, קובנה וסלוֹבודקה והיה מבאי־ביתו ומתלמידיו של הרב שמואל יעקב רבינוביץ' עוד בהיותו רב באליקסוט שעל חוף הניימאן. אין תימה שהוא הלך אחרי הרב לסופוטקין לשמש כמזכירו ומילא תפקיד זה כארבע שנים (1899 — 1903).

הרב ש"י רבינוביץ' ועוזרו הנאמן שמואל טשרנוביץ' פיתחו פעולה ציונית ענפה והפכו את סופוטקין למרכז ציוני בהא הידיעה, לבירת הפעולה הציונית של גליל גרודנו.

וכה מתאר שמואל טשרנוביץ' את שיתוף הפעולה הפורה בינו ובין הרב שמואל יעקב רבינוביץ':

„הקסימו אותי הפנים המזהירים בזוהר פנימי, העינים השחורות המביעות טוב לב, המלאות חן עלומים ופיקחות נפשית, אופן דבורו הנאה של אדם מודרני ונימוס של תלמיד חכם".

„אני הלכתי אחרי הרב — נקשרה נפשי בנפשו, הלכתי אחריו אל כל אשר הלך הוא — ובהמשך העבודה המשותפת והחביבה לשנינו ניטשטשו הגבולין ביני, צעיר בן רבנים ומתכונן לרבנות, שיצא מעולם זה לבקש עולמות אחרים, ובינו הרב החרד באמת. מחיצה עשינו לנו, עולם אחד היה משותף לנו, עולם של עבודה בעד העם ותחייתו בארצו, ועולם אחד היה לכל אחד לבדו! הוא מצא את עולמו באותה ערמת הספרים המכובדים מרוב ימים. ואני ישבתי

על גלי הספרים החדשים, וסוף סוף היינו שנינו עבדים להנייר והכתב והספר. נשתנה רק התוכן — אבל הצורה נשארה. הוא היה משועבד למסורה שלו, לאויטוריטטים שלו, ואני — לשלי.

ואולם בגבולות העולם המשותף שלנו לא היה הבדל ביני ובינו. שם היה גם הוא אך צעיר מלא התלהבות, אמונה כבירה בעתידה של העבודה הגדולה, שקדן בכל מפעל, מעורר, מזרז, שמח על כל אגודה שנוסדה באיזו עיר, על כל שקל שנתווסף ומניה שנמכרה.

שום ניגוד שום סתירה בין הרב ובין הציוני לא היה. בבוקר ישב והגה בתפילה ובתורה, ערך שאלות ותשובות וחיבר ספרי־פלפול, ובערב היינו נאספים בלשכה לדון בשאלות אורגניזציוניות שונות, והוא היה עורך את ההקדמה הכללית, „ההתעוררות" למכתבים החוזרים אל האגודות, או היה מקשיב אל הנוסח שנסחתי אני". *)

שמואל טשרנוביץ' שהתפרסם לאחר מכן כסופר, עתונאי דגול, עורך עתונים שונים, מזכיר של אגודת הסופרים העברים בארץ־ישראל, מזכיר ראשי של הועד הלאומי ליהודי ארץ־ישראל וכו' וכו' — קבל איפוא את הכשרתו כעסקן ציוני מעולה ,בסופוטקין.

בסופוטקין נשא שמואל טשרנוביץ' לאשה את בלה פלדמן, בתו של יעקב פלדמן, אחת המשפחות הוותיקות בעיירה. אשתו היתה יד ימינו בפעולתו הציונית.

ש. טשרנוביץ עבד בסופוטקין במחיצתו של הרב ש"י רבינוביץ עד שנת 1903. באותה שנה עבר לוורשה ועבד בהוצאת הספרים „תושיה". ב־1905 העתיק מושבו לווילנה כחבר המערכת של העתון היומי „הזמן". במאמריו בעתון חתם בשם „ספוג".

בתקופת 1910—1914 שימש בוורשה כסגן־עורך „הצפירה" וכממלא מקומו של נחום סוקולוב בהעדרו.

ב־1917 היה חבר המערכת של העתון היומי „העם" שהחל להופיע במוסקבה.

ב־1921 עבר לפולין ומשם עלה לארץ־ישראל בשנת 1922. היה

---

*) ש. טשרנוביץ' — עם שחר, ירושלים, תרפ"ז, ע' רלז—רמא.

חבר מערכת „הארץ" ולאחר מכן המזכיר הראשי של הועד הלאומי ליהודי ארץ־ישראל. נפטר בתל־אביב בכ"ב תמוז תרפ"ט מהתקפת קדחת.

פרסם מאות מאמרים ורשימות. רק חלק קטן מהם הספיק לרכז בשני ספריו:

א) „בני משה" ותקופתם (1913) — מאמרים שהופיעו ב„הצפירה".

ב) „עם שחר" (1927) — מאמרים ורשימות שהופיעו בעתונים שונים.

צאצאיו: ימימה טשרנוביץ — סופרת.

ד"ר יעקב צור (כיהן כשגריר מדינת ישראל בארגנטינה ובצרפת; היה מנהל משרד־החוץ בפועל. משנת 1960 — חבר הנהלת הסוכנות וראש מחלקת ההסברה שלה).

השפעת העיירה על שמואל טשרנוביץ'

עקבות השפעת העיירה על תוכן ומהלך חייו של ש. טשרנוביץ' אנו מוצאים בספרו „עם שחר":

„חביב עלינו העבר וכל אשר בו, גם הטוב וגם הרע, גם פריחתו, גם רקבונו, כי שלנו הוא".

„מבין החומות של הערים הגדולות אנו שבים אל העיירה אשר „לא תואר ולא הדר לה", — לא מהמיית החמלה התוקפת אותנו למראה היהודים העלובים אשר בתוך העיירות, כי אם מרוב חמלתנו... לעצמנו, מחפצנו למלא את ריקניות הלב ולמצוא שם את אשר לשוא בקשנו פה".

„כי עיר הגמדים היא שלנו, ועיר הענקים — של אחרים!... בלעדי עיר הננסים, נעשים החיים בעיר הענקים יותר קשים ומכבידים על נשמותינו".

„רב, הוי מה רב השממון בחיים המלאים חולין בלי כל קודש. רב השממון ביום־חול־ארוך, בלי שבת־שבתון לגוף ולנשמה; והנשמה גם היא פשוטה, רגילה, נשמה של יום־יום, בלי נשמה יתרה. השבתות של האחרים, ה„יום־טוב" של הזרים, שהוא חוגג אותם לפרקים, בהמצאו תחת השפעת הסביבה, אינם ממלאים את בתי־נפשו באותם הרגשות הפנימיים, באותה השלווה שמילאה את בית־היהודי בערבי־שבתות.

ובצר לו ליהודי החדש, כשנפשו הומה לאל־חי, לאמונה, לעמו, זוכר הוא בזכרון קודש את העבר הקרוב ששר לו את שירת־העריסה, ונדמה לו, כי שם, בתוך המחשכים, נמצאה אותה השלמות הנפשית, החסרה לו, אותם רגשות השבת שהוא נכסף אליהם.

ומה עורגת נפשו אל העבר המעולף בצעיף האגדה!"

„אגדת־העבר ואגדת־העתיד־הן איפוא שני הגורמים הנותנים לפי שעה תוכן ליהודי ההווה*).

„העיירה היהודית היא ההמשך של היהדות העתיקה"**).

„העיירה האבודה הרי נתנה לה הרבה, הרבה מאוד. בה יצרנו חיים מיוחדים, השקפת עולם; בה ארגנו חלומות זהב; בה קווינו והאמנו ובה השלמנו את קרעי נפשנו"***).

---

*) שמואל טשרנוביץ' — עם שחר, ירושלים, תרפ"ז, ע' קנד (אגדת העבר, תרס"ו)

**) שם. ע' פד.

***) שם ע' סז.

ביקורו של שמואל טשרנוביץ' בסופוטקין
דער באזוך פון ש. טשרנוביץ' אין סופוטקין
Visit of Samuel Tchernovitch to Sopotkin

עומדים (מימין לשמאל) — שטייען (פון רעכטס צו לינקס) :
standing (right to left) :

1.בתיה זלקין ; 2. שמריהו זלקין ; 3. יעקב מאריין ; 4. זליג בר פרידקובסקי ; 5. — ; 6. שמואל טשרנוביץ' ; 7. — ; 8. יהודה מנצ'ינסקי ; 9. — ; 10. אסתר מנצ'ינסקי ; 11. גב' שמוקלר.

ג. יעקב מורנו — העסקן הציוני

הציוני

יד ימינו ועוזרו העיקרי של שמואל טשרנוביץ' בפעילותו הציונית בסופוטקין ובסביבה היה יעקב מורנו (מוריין). היו אומרים עליו שהציונות בוערת כאש בעצמותיו. הוא התמסר לעבודה זו כלעבודת קודש בלב ונפש.

במשך רוב שעות היממה לא פסק לעבור את העיירה לארכה ולרחבה כדי להפיץ את המניות של בנק אנגלו-פלשתינה ו„האוצר להתישבות", לאסוף תרומות לקק"ל ולהוציא לפועל כל פעולה ציונית.

כך למשל, הצליח במשך תקופה קצרה מאוד להפיץ בסופוטקין כמאתים מניות של בנק אנגלו-פלשתינה. כל מניה עלתה אז 10 רובל.

לא ידע לאות בעבודתו ובמסירותו למען הציונות. במשך כל השנים שימש כמורשה של הקק"ל.

השתתף כציר מסופוטקין בועידה הציונית הגלילית שהתקיימה בווילנה ב-1900 ובוועידה השניה של ציוני רוסיה שהתקיימה במינסק בשנת 1902.

העסקן

נוסף לפעילותו הציונית הצטיין בעסקן מסור ומקובל על הכל, בעל לב יהודי חם וטהור, עוזר וידיד לכל אדם.

היה בקי בשפות רבות: עברית, אנגלית, צרפתית, גרמנית, רוסית; כל מי שזקוק היה לפנות לשלטונות להגיש בקשה או תזכיר היה מתדפק על דלתו. ביתו היה מלא מצד אחד ספרים ומצד שני צנצנות מלאות כל מיני משחות ותרופות. הוא סדר בביתו מעין בית-מרקחת ממש. בעצמו היה מכין את כל סוגי המשחות וכל נצרך בעיירה היה קר לביתו לקבל תרופה או משחה חנם אין כסף. דלתו לא היתה נסגרת במשך היום. רבים היו הבאים לשאול עצה מפיו או לבקש עזרה. והוא היה מוכן לעזור לכולם ללא יוצא מהכלל.

ד. הרב והסופר מרדכי אליהו רבינוביץ'

לאחר שהרב שמואל יעקב רבינוביין' עבר לכהן כרב בליברפול (אנגליה), עלה בשנת 1908 על כסא הרבנות בסופוטקין הרב והסופר מרדכי אליהו רבינוביץ'.

בספר „אהלי שם" שהופיע בשנת 1912 ושבו נכללו „תולדותיהם ויחוסיהם של רבנים וגדולי הדור מכל תפוצות ישראל", נאמר על הרב הנ"ל:

„סאפאטקין — הרב מרדכי אליהו רבינוביין':

נולד בשנת תרט"ז, למד בישיבת וולוז'ין ובכשרונותיו הנעלים נחשב אז בין תלמידי הישיבה המצויינים ביותר. בשקידתו הרבה הלך הלוך וגדול, ובהיותו עוד צעיר לימים נתפרסם שמו כאחד מגדולי התורה...

בשנת תרס"ז (1908) נתקבל לרב בק"ק סאפאטקין.

בשנת תרמ"ד הוציא לאור „הגהות ובאורים לתשובות הגאונים".

בשנת תרמ"ט הוציא לאור את ספרו „נר למאור".

בשנת תר"ס הוציא לאור את ספרו „אמרי רצון" — ארבעים דרשות.

בשנת תרס"ט הוציא לאור את ספרו הגדול „תורת מרדכי" ובו רמ"א שאלות ותשובות.

דרשותיו מצטיינות בהגיון מקורי והוא מבאר בשפה ברורה ונעימה כל סתום באגדות חז"ל ומגלה את הפנינים היקרות הספונות בהן.

הרב הנכבד הנ"ל מלבד גדלו בתורה הוא גם סופר מהיר בשפת קדשנו ועסקן צבורי בהשכל ודעת". *)

לאחר הרשימה הנ"ל בא ציון כתובתו: מרדכי אליהו רבינוביין' הרב בסופוטקין. את ספרו האחרון והעיקרי, ספר השאלות והתשובות „תורת מרדכי" (364 עמודים) פרסם בשבתו בסופוטקין. בהקדמה לספר כותב הרב מ. א. רבינוביין':

---

*) ש. נ. גוטליב — אהלי שם, פינסק, תרע"ב, ע' 131.

„אכן כבר הגעתי לימי עצה, שנת החמישים, ואין עצה ואין תבונה מהרפתקאות דעדו. ומרוב עבודה קפצה זקנה ולא ידע האדם את עתו. וחסתי על יגיעי ועמלי בדברי תורה אשר זה חלקי מכל עמלי".

בשער הספר בא פירוט כל ספריו וציון שמה של סופוטקין, בה שימש כרב בפרסמו את ספרו העיקרי הנ"ל.

ה. משפחת גליקסון

ד"ר משה גליקסון (1939—1878)

מבין המשפחות הדגולות בסופוטקין יש לציין את משפחת אלחנן גליקסון. משפחה זו גרה לפני כן בכפר הולינקה במרחק 7 קל"מ מסופוטקין ושם נולד בשנת 1878 בנם משה יוסף.

לאחר זמן קצר העתיקה המשפחה את מקום מגוריה מכפר הולינקה לסופוטקין ומשה יוסף נשלח ללמוד בישיבת גרודנו הסמוכה לסופוטקין.

בנו של אלחנן גליקסון מסופוטקין — ד"ר משה גליקסון התפרסם לאחר מכן כסופר, עורך ועסקן ציוני דגול.

הוא ערך במוסקבה את העתון היומי „העם" ומשנת תרפ"ג עד תרצ"ח היה עורך העתון היומי „הארץ" בתל-אביב וכבש לו מקום כאחד מחשובי הפובליציסטים.

היה יו"ר התאחדות הציונים הכלליים בארץ-ישראל; חבר הועד הפועל הציוני הגדול; חבר הועד הפועל של האוניברסיטה העברית; חבר ועד הלשון.

על שמו נקרא „כפר גליקסון" בשומרון.

כתביו: א. מונוגרפיה על אחד-העם (תרפ"ז)

ב. מונוגרפיה על הרמב"ם (תרצ"ה)

ג. שלושה כרכים של כתבים מקובצים:

1. עם חלופי משמרות
2. אישים בציונות
3. אישים במדע ובספרות.

פרק שלישי

אווירה בארץ־ישראל

א. תקופת מלחמת העולם הראשונה
ב. ההתעוררות הלאומית
ג. תנועת „החלוץ"
ד. תנועות הנוער

א. תקופת מלחמת העולם הראשונה

ערב מלחמה

תקופת השגשוג האחרונה עברה על העיירה ערב־מלחמת העולם הראשונה. כשנתיים בערך לפני פרוץ המלחמה החלו הרוסים להקים מבצרים גדולים בין סופוטקין לגרודנו, בסביבת לאוונה. עבודות אלו גרמו לשיגשוג כלכלי בעיירה.

מספרים, שכאשר נודע לתושב סופוטקין אברהם עוזר, קבלן לתקון כבישים, שהרוסים מתחילים בהכנות לבנין מבצרים, הזדרז וקנה בפרוטות מבעלי־האחוזות והאכרים בסביבה, את כל האבנים שבשטח המיועד להקמת המבצרים, והחתימם על חוזים סמליים.

כשהופיעו הקבלנים ממוסקבה על מנת להתחיל בבנייה, ביקש היהודי הפיקח לשתפו כאחד הקבלנים וכשותף שווי־זכויות, אחרת יהיו נאלצים לקנות אצלו את כל האבנים הפזורות בשטח ולשלם תמורתן הון תועפות. שנינותו עמדה לו והוא הפך לאחד הקבלנים בבנין המבצרים.

הזעזוע הראשון

הזעזוע הראשון שעבר על העיירה היתה מלחמת העולם הראשונה. המלחמה פרצה ביולי 1914. בדצמבר 1914 הגיעו הגרמנים לעיירה ושהו בה חמישה שבועות. בליל כניסתם הציתו בכבר השוק את בית שאדזונסקי בו גרו שלוש משפחות והרגו שלושה יהודים.

את בית־הכנסת הישן הפכו לאורווה ואת שני בתי־הכנסת החדשים הפכו לבתי־חולים.

מטרת הגרמנים היתה להתקדם לעבר גרודנו. הואיל ובין סופוטקין וגרודנו (במרחק 10 ק"מ מהעיירה) השתרעו ביצורים, עוכבה על ידי כך תנועת הצבא הגרמני במשך חמישה שבועות.

מהביצורים המטירו הרוסים אש לעבר העיירה, פגעו בעוברי־אורח ובבית קובניאנסקי בו נהרג ראש המשפחה ושתי בנותיו. האם

נכנסה במקרה לשכנה והילד הקטן שמואל, נגרר אחריה וכך נצלו.

בסופו של דבר נסוגו הגרמנים כלעומת שבאו והרוסים חזרו לעיירה. לאחר מכן נתפרסמה ע"י הרוסים פקודת הצורר ניקולאי ניקולייביץ' — דודו של הצאר ניקולאי אלכסנדרוביץ' — לגרש את היהודים מאזורי הגבול. בתוקף פקודה זו נאלצו היהודים לעזוב את העיירה ולנדוד לפנים רוסיה.

הצבא הרוסי חנה בסופוטקין כמחצית שנה בערך, ולאחר מכן היא נכבשה שוב פעם על ידי הגרמנים.

היהודים שלא הרחיקו נדוד החלו חוזרים לעיירה. כמחצית התושבים חזרו ומצאו את בתיהם הרוסים ללא חלונות ודלתות ומעט הרכוש שנשאר נשדד.

העיירה הפכה למרכז של שלטון גרמני. נתמנה ראש-עיריה גרמני, נפתחה תחנת משטרה, הוקמו מחסני סחורות ואספקה, מחלבה מרכזית וכו'.

אכרי הסביבה היו נאלצים למסור לגרמנים חלק מתוצרתם ויבולם: תבואות, בצים, שני ליטר חלב מכל פרה מדי יום ביומו וכו'.

מי שלא סיפק את מכסת התוצרת שהוטלה עליו היו מעקלים את רכושו. כך, למשל, רכזו ביום בהיר אחד במרכז העיירה פרות מכפר שלם, והחזיקון יומיים על כי לא סופקה בעיתה מכסת החלב.

בשנת 1919, לאחר סיום המלחמה, החלו שאר המשפחות לחזור לסופוטקין. החוזרים מצאו עיירה חרבה ושבו לשוקת שבורה.

היהודים חזרו לעיירתם לאחר ששאפו לתוכם את אוירת העולם הגדול, את אויר הכרכים הגדולים שבלב רוסיה, שהעשיר את נסיונם בהויות העולם. עובדה זו גרמה לכך שסופוטקין היתה אחת העיירות המתקדמות ביותר.

בשנת 1919 נעשה נסיון על ידי הליטאים לכבוש את נפת גרודנו מידי הפולנים, בטענה שנפה זו היא חלק מליטא. חילות ליטא עברו את העיירה בדרכם לגרודנו. ברם לאחר מספר ימים נסוגו וחזרו לעבר הגבול הליטאי.

עם נסיגת הליטאים נכנס הצבא הפולני לעיירה ומצב היהודים

החמיר. מפעם לפעם היו הליטאים שולחים חיל־סיור לעיירה. פעם אחת נהרג על ידי הסיירים הליטאים חייל פולני. אכרי הסביבה מסרו לצבא הפולני שהבחינו בדייג יהודי שהדריך את הסיירים הליטאים. הפולנים פרצו לביתו של הדייג שמואל לוטאקורט ומצאו את האב והבן שוכבים חולים. הוציאום במכות ממיטותיהם, הובילום 3 קל"מ מאחורי העיירה, התעללו בהם והרגום.

עם כניסת הצבא הפולני לעיירה הגיפו היהודים את הדלתות והתריסים ופחדו לצאת מפתח ביתם.

הצבא הפולני החל לעודד את האוכלוסיה להתנפל על היהודים, לשדוד רכושם ולהתעלל בהם. והאות לכך ניתן כשתפסו את הסנדלר בירושקה ז'מיאנסקי, רתמו אותו לעגלת חורף והריצוהו כסוס.

עובדה היא כי לא מתיגרת ידם של הגרמנים סבלה סופוטקין בימי מלחמת העולם הראשונה ובסיומה, אלא מהפולנים.

עם סיום המלחמה

הזעזוע שעבר על העיירה בתקופת מלחמת העולם הראשונה גרם להרס כלכלי, שממנו לא התאוששה כבר.

תקומת ליטא וסגירת הגבול הליטאי דלדלו את העיירה כליל. מקורות הפרנסה הצטמקו. הפולנים החלו לדחוק את רגלי היהודים. האנטישמיות, הלכה וגברה.

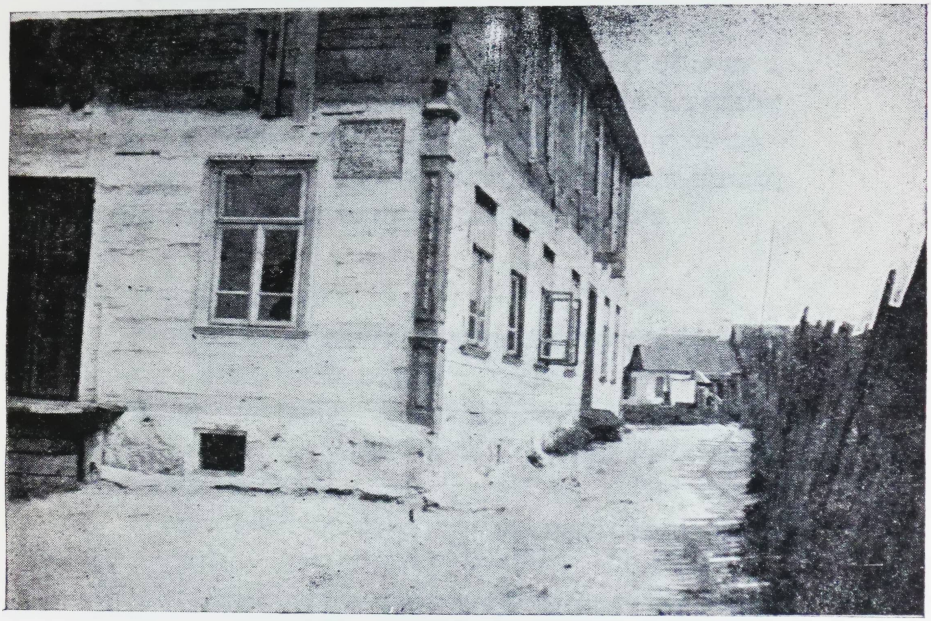
דלדול האוכלוסיה גרם לעזיבת העיירה, לנדידה למקומות אחרים ובעיקר לגרודנו.

העבודה ביערות והובלת העצים בתעלת־אויגוסטוב לעבר ליטא נפסקו, משום כך נסגרו גם בתי־הבורסקי.

„תקופת גראבסקי" על מסיה הכבדים עוד הוסיפה שמן למדורה והפכה את המצב הכלכלי ללא נשוא.

ברם, גם מעז יצא מתוק.

כל מגרש ריק וכל שעל אדמה נוצלו לעיבוד חקלאי ולהספקת ירקות. משפחות רבות החלו לחכור אדמות לעיבוד, להקים משק חקלאי זעיר ולגדל פרות. פעם נשאל אחד מתושבי העיירה על ידי

בית־הספר „תלמוד תורה" — די שולע „תלמוד תורה".

"Talmud Tora" School.

אורחו שבא אליו מהעיר, כיצד הוא יכול להשלים עם העובדה, שעל יד ביתו תהיה רפת המפיצה סרחון. ענה היהודי מסופוטקין: כל עוד נמשיך לחשוב שהזבל מסריח ואינו מריח, ישנאו אותנו הגויים ולא נוכל לחיות עם ככל העמים.

היהודים שלחו איפוא ידם בחקלאות ועל ידי כך גם הרימו קרנם בעיני הגויים סביבם.

ומחקלאות לא רחוקה היתה כבר הדרך לציונות ולשאיפה לעלות לארץ־ישראל.

פתיחת בית־הספר העברי

לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה והקמת פולין העצמאית נפתח בית־ספר עברי במקומו של בית־הספר הגרמני שקדם לו.

בית־הספר שנפתח בבית־פלאסקובסקי היה צר מלהכיל את כל ילדי העיירה. משום כך נגשו ב־1926 לבנות בית־ספר מיוחד, בעזרת יהודי סופוטקין שבארצות־הברית. המטרה היתה להקים בית־ספר בן שתי קומות. ברם למעשה הושלמה כליל רק קומה אחת שהכילה שש כתות בלבד. בית־הספר היה בנוי עץ ונמצא בקרבת מקום לחצר בית־הכנסת ובית־העלמין הישן.

הובאו מורים מוסמכים מבחוץ והוזמן מנהל בעל השכלה פדגוגית ובעל ידיעות בפולנית.

השפה הפולנית לא נקלטה למעשה בפיות התלמידים. הנימוק היה שבמילא נעלה לארץ־ישראל ולכן לא כדאי להתאמץ ולרכוש את השפה הפולנית. ביה"ס התפתח לבי"ס יסודי בעל רמה משביעה רצון. ועד הקהילה שהיה ממונה על בית־הספר, דאג שגם תלמידים מחוסרי אמצעים יוכלו ללמוד בו.

ההנהלה ותלמידי בית־הספר העברי
Committee of the school, teachers and pupils.

יושבים (מימין לשמאל) — זיצן (פון רעכטס צו לינקס) :
Sitting (right to left) :

1. יעקב מאריין; 2. משה יחזקאל סאמבורסקי; 3. אליהו סאטורסה;
4. יהודה מנצ'ינסקי; 5. הרב מנחם מנדיל רבינוביץ'; 6. שוחט;
7. יעקב גורסקי; 8. אליעזר (לייז'ה) שאדזונסקי; 9 — 12: מורים.

ב. ההתעוררות הלאומית

העולים הראשונים

סופוטקין „הרים סביב לה". גבעות, הרים ויערות עטרוה מסביב ושמרו עליה כעל נכס יהודי יקר. היה זה ישוב יהודי שהצטין בתורה ובמעשים טובים. ברם בראש וראשונה היה זה ישוב ציוני.

יש אומרים כי אנשי סופוטקין היו ציונים בתוקף השפעת רבם הציוני המפורסם: שמואל יעקב רבינוביץ'. ברם לאמיתו של דבר היתה ציונותם טבועה בדמם ולא רק בתפילותיהם, בהן נזכרו בלי הרף: ציון וירושלים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה גברה בקרב תושבי העיירה ההכרה הציונית וכל מחשבתם והגיגיהם הופנו לעבר ארץ־ישראל.

היום בו פורסמה „הצהרת באלפור" הפך ליום חג בעיירה. בית־המדרש נתמלא עד אפס־מקום לא רק יהודים אלא גם אורח ושמחה. תפילת „הלל" נאמרה בהתלהבות ובדבקות עילאית. מבית־המדרש פרצה השמחה החוצה ומלאה את כל הרחובות והבתים גלי־גיל, שירה ורקודים.

כשהעולה הראשון מסופוטקין, שרה איוואשקובסקי, עלתה לארץ־ישראל, סודר נשף־פרידה, בו השתתפה העיירה כולה מטף ועד זקן. היתה התנצחות גדולה כדי לזכות בכוס־הברכה. אחד מבניו של פארבשטיין שילם במיטב כספו כתרומה לקק"ל, בעד הזכיה להרים את הכוס ולברך את העולה המאושרת בשם כל המסובין.

למחרת היום התאספו אנשים נשים וטף לאורך כל הרחוב וליוו את שרה איוואשקובסקי עד קצה העיירה.

מלחמת העולם הראשונה, החורבן הכלכלי שבא בעקבותיה וגילויי האנטישמיות, הפכו את השאיפה לארץ־ישראל לתשוקתו

ולמטרתו של כל אחד כמעט מבני העיירה. סופוטקין ההלה לראות עצמה כ„עיירה בדרך" — בדרך לארץ־ישראל.

אינה המקרה ומאן־דהוא נדרש ע"י קרוביו להגר לארצות־הברית. בחוג צר בבית פרטי סידרו לו חבריו נשף־פרידה. ברם בשעת המסיבה לא הזכיר אף אחד — ואף הוא עצמו — את העובדה שהוא נוסע לאמריקה. צויין רק שהוא נוסע לארץ־ישראל דרך אמריקה. ובברכת „להתראות בארצנו" נסתיימה המסיבה.

קבוצת העולים הראשונה מסופוטקין (1921)
די ערשטע גרופּע עולים פון סאפאטקין (1921)

First pionier group coming from Sopotkin to Eretz-Israel in 1921.
מימין לשמאל: — פון רעכטס צו לינקס:
1. גדליהו פרידמן; 2. גדליהו קליינבוים;
3. אפרים פלאסקובסקי (בן־יהודה); 4. שרה איוואשקובסקי (גארבר);
5. תנחום פלאסקובסקי (בן־יהודה).

ביקורו של שמואל טשרנוביץ׳

בשנת 1925 ביקר בסופוטקין שמואל טשרנוביץ׳ ז״ל. נערכה לו קבלת פנים נלהבת בבית־המדרש, שנתמלא עד אפס מקום. לאחד האספה לווהו בתהלוכה לאורך רחובות העיירה עד לבית מנצ׳ינסקי, שם לימד את הקהל הרב שירים ורקודים ארץ־ישראליים. בקורו הפך למאורע הגיגי ולחוויה בלתי־נשכחת שהזינה את הגעגועים לציון והגבירה את השאיפה לעלייה.

כך חיתה העיירה את חייה בין שתי מלחמות העולם, כשהיא מתבשמת כולה ויונקת מרוחה וריחה של ארץ־ישראל הנבנית.

יהודי סופוטקין נפרדים משמואל טשרנוביץ׳ (1925)
די איידן פון סאָפאָטקין געזעגענען זיך מיט׳ן גאסט ש. טשרנוביץ׳

Jews from Sopotkin paying their respects to S. Tchernovitch on his departure.

ג. תנועת „החלוץ"

עם הקמת התנועה החלוצית בפולין הוקם גם סניף „החלוץ" בסופוטקין. הקמת „החלוץ" גרמה לתסיסה ולהתעוררות בקרב הנוער. הסניף הפך מרכז לחיי הנוער, מקום לפגישות ולבילוי בצוותא, נקודת־מוקד לחיים חברתיים ותרבותיים בעיירה. הוקמו חוגים להשתלמות וללימוד עברית והעיקר... החלה יציאה של הנוער ל„הכשרה".

חוות־הכשרה

לא רק הרים עיטרו את סופוטקין אלא גם קבוצי־הכשרה מכל הסוגים ומכל התנועות. האחוזות החקלאיות שהיו בידי יהודים הפכו לתאי הכשרה־חקלאית לקראת העלייה לארץ־ישראל.

קרנם של היהודים בעלי־האחוזות ירדה עם תקומת פולין העצמאית. הממשלה הפולנית התנכלה להם, הטילה עליהם מסים כבדים ודאגה לצמצום שטחי הקרקעות שברשותם.

את הגברת הקשר והמגע עם היהדות ראו בקבלת חלוצים צעירים להכשרה חקלאית במשקיהם. אם כי ידעו מראש שאין הם כוח־עבודה מאומן, עשו את מיטב המאמצים לקרבם לעבודה. ע"י כך נעור בם הניצוץ היהודי והזדקפה קומתם. „החלוץ" וכן תנועות נוער שונות מחוץ לסופוטקין (מביאליסטוק, גרודנו וכו') שלחו את חבריהן ל„הכשרה" בסביבות סופוטקין. כך, למשל, שימשה דורגון, האחוזה של משפחת גראבוביצקי „מרכז־הכשרה חקלאי" לחברי תנועת הנוער הצופית־חלוצית „השומר־טרומפלדור" (שהתאחדה בשנת 1926 עם תנועת „השומר הצעיר"), שהגיעו לשם מביאליסטוק.

באחת השבתות הופיעו כל חברי ה„הכשרה" בבית־הכנסת ואחד מהחבורה, שהיתה לו „חולשה לחזנות", התכבד על ידי איסר הגבאי לעבור לפני התיבה בתפילת מוסף. היתה זו חוויה נפלאה ומיוחדת במינה לכל המתפללים.

חברי הסתדרות „החלוץ" — די חברים פון „החלוץ"
Members of "Hechalutz"

עומדים בשורה ראשונה (מימין לשמאל) — שטייען אין־דער ערשטער רייע
Standing first row (right to left) : (פון רעכטס צו לינקס)

1. אברהם ביבליוביץ; 2. ליובה ווישנייבסקי; 3. ליפקה פרסטונסקי; 4. נחום מאיר פלאסקובסקי; 5. סוניה גזס; 6. פייטל כגן; 7. —; 8. אבא שאדזונסקי; 9. ראצ׳קובסקי..

יושבים בשורה שניה (מימין לשמאל):
זיצן אין דער צווייטער רייע (פון רעכטס צו לינקס):
Sitting 2nd row (right to left):

1. חיים עוזר פורת; 2. בן־ציון זאוול שאדזונסקי;
3. לייב דונסקי („דער אלימנט"); 4. יקותיאל גזס.

יושבים בשורה שלישית (מימין לשמאל) — זיצן אין דער דריטער רייע
Sitting 3rd row (right to left) : (פון רעכטס צו לינקס)

1. יהודה קליינבורט (אילתי); 2. זליג פרסטונסקי (אפרתי); 3. אברהם לאנסקי; 4. וולוול מאריין.

חברי „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר"
די חברים פון „החלוץ" און „החלוץ הצעיר"
Members of "Hechalutz" and "Hechalutz-Hatsair".

עומדים בשורה ראשונה (מימין לשמאל)
שטייען אין דער ערשטער רייע (פון רעכטס צו לינקס):
standing first row (right to left):

1. זליג פרסטונסקי (אפרתי); 2. פייטל כגן; 3. פרומה רייזנר; 4. אבא שאדזונסקי; 5. אטיל סאמבורסקי; 6. חייקל דמישביצקי; 7. כונה זליקסון; 8. יהודה צימלונס; 9. יוסף איוואשקובסקי.

יושבים בשורה שנייה (מימין לשמאל)
זיצן אין דער צווייטער רייע (פון רעכטס צו לינקס):
sitting second row (right to left):

1. חנה פופצקי;
2. ישראל פורמאנסקי; 3. מרדכי יפה (שליח מא"י); 4. יהודה קליינבורט (אילתי); 5. אריה סאמבורסקי; 6. ברל פלאסקובסקי.

יושבים בשורה שלישית (מימין לשמאל):
זיצן אין דער דריטער רייע (פון רעכטס צו לינקס):
sitting 3rd row (right to left):

1. חנן בירובסקי; 2. בתיה אטיל שאדזונסקי; 3. אסנת פולאק; 4. שמואל לייב קובניאנסקי; 5. וולוול מאריין; 6. שייגקה שאדזונסקי; 7. מאיר בראנדווין; 3. יצחק קוויאטקובסקי.

בוואסיליביץ', באחוזה של משפחת ברקמן נפתחה חוות־הכשרה חקלאית של תנועת השומר־הצעיר. „השומר־הצעיר" חכר חלקת אדמה ופתח חוות־לימוד חקלאית, לחברי התנועה בגלילות גרודנו וביאליסטוק.

חוות־ההכשרה מסביב לסופוטקין רכזו את מיטב הנוער הלומד מסביבות גרודנו וביאליסטוק.

אוסטאשי, האחוזה של משפחת וולר, שימשה מרכז להכשרה חלוצית מטעם תנועת „החלוץ".

בתוככי סופוטקין התקיימה לפני מלחמת העולם השניה, קבוצת־הכשרה של „החלוץ המזרחי".

מרכזי ההכשרה החלוצית הטביעו את חותמם והשפעתם החיובית המכרעת על דמותה הציונית המתקדמת של העיירה בכלל ועל הנוער בפרט.

„החלוץ המזרחי"

כתשעים אחוז מהנוער בסופוטקין היו מאורגנים בתנועות־נוער לכל גווניהן: החלוץ; ההלוץ הצעיר; השומר הצעיר; בית"ר; החלוץ המזרחי; השומר הדתי. סניף „החלוץ המזרחי" הוקם בעיירה בראשית 1933.

בכפר ביאלי־בלוד, במרחק חמישה ק"מ בערך מסופוטקין הוקם על ידי „החלוץ המזרחי" מרכז־הכשרה חקלאי שרכז כ־30 חברים־ות. לאחר שנה עברה קבוצת ההכשרה לסופוטקין וחבריה עבדו בעיירה בכל מיני עבודות.

כך הפכה סופוטקין לאחד ממרכזי ההכשרה של „החלוץ־המזרחי", בו התלקטו במשך הזמן חברים וחברות מכל רחבי פולין והכשירו עצמם לעלות לא"י.

בשלהי 1933 הוקמה בסופוטקין ע"י חברי „החלוץ המזרחי" גם תנועת־הנוער „השומר הדתי" שחינכה את חבריה ברוח של „תורה ועבודה".

קיבוץ־הכשרה של „החלוץ המזרחי" (תרצ"ד)
הכשרה־קיבוץ פון „החלוץ המזרחי"

עומדים בשורה ראשונה (מימין לשמאל)
שטייען אין דער ערשטער רייע (פון רעכטס צו לינקס):
1. שמואל פיקובר; 2. יוסף אבילייביץ'; 3. אברהם יצחק סידראנסקי;
4. פייטל דוקטורסקי; 5 —; 6. יעקב קליבאנסקי; 7. ויניצקי

ד. תנועות הנוער

סופוטקין היתה עיירה ציונית מובהקת. שום תנועות אחרות פרט לתנועה הציונית ולתנועות־נוער ציוניות לא הכו בה שורש.

תנועות הנוער הראשונות שצצו ברחוב היהודי בפולין לא פסחו גם עליה. תנועת־הנוער הראשונה שנוסדה בסופוטקין היתה „השומר־טרומפלדור", תנועת־נוער צופית־חלוצית, שמרכזה היה בקובל שבוולין ושבראשה עמד חודורוב (כיום רב־חובל). השפעה בלתי־אמצעית על ייסוד „השומר־טרומפלדור" בסופוטקין היתה לפלוגת־ההכשרה בדורגון, שחבריה היו יוצאי תנועה זו בביאליסטוק. מראשי המארגנים של תנועת־נוער ראשונה זו בסופוטקין היה שמואל קובניאנסקי. הוא אהב להתקשט בסמלים ובחגורות־עור לאורך ולרוחב גופו ולשיר שירים עבריים בפתוס רב, ברצינות ובעמידת דום. אסיפות ה„קן" היו מתקיימות בגן־התפוחים של ברוניושקי הגוי.

בשנת 1926 התאחדה בפולין תנועת־הנוער „השומר־טרומפלדור" עם תנועת הנוער „השומר הצעיר" ולאחר האיחוד הפכה תנועת השומר הצעיר לתנועת הנוער העיקרית והמרכזית בעיירה.

תנועת השומר־הצעיר כתנועת נוער צופית־חלוצית ריכזה את מיטב הנוער הלומד מכל השכבות והגילים והכניסה תוכן לחייו.

החורשות והיערות מסביב היוו מקום־מפגש לחברי התנועה והדי „התקווה" ו„תחזקנה" היו מהדהדים בהם. מדורות ל"ג בעומר והחגיגות היו נוסכות אוירת־חג בעיירה כולה.

זאת ועוד. התנועה שימשה גם המשך ישיר לבית־הספר. היא נטעה בקרב הדור הצעיר את הכמיהה והשאיפה ללימודים ולהשכלה.

הובא מורה מיוחד מבחוץ ששימש כראש ה„קן" והתפרנס ממתן שעורים פרטיים לחברי התנועה.

אורגנו חוגי לימוד בהיסטוריה, טבע, חשבון וכו', הוקמו קבוצות־ספורט, ונפתחה ספריה עברית.

התנועה הכניסה את ההווי והאוירה הישראלית, את השיר העברי, ההורה, והרקודים.

בעקבות „השומר־הצעיר" התארגן גם „החלוץ הצעיר", שרכז

„קן „השומר הצעיר" בסופוטקין

די יוגנט־באוועגונג „השומר הצעיר"

The movement "Hashomer Hatsair".

שורה ראשונה מלמטה (מימין לשמאל)
די אונטערשטע רייע (פון רעכטס צו לינקס):

1. פרל ליפצ׳אק; 2. יחה אידינסקי.

שורה שניה מלמטה (מימין לשמאל):
די צווייטע רייע (פון רעכטס צו לינקס):

1. מרדכי פרסטונסקי; 2. אסתר יודיליביץ׳; 3. ראובן ניסלקובסקי (אגוזי); 4. נחמה סאמבורסקי; 5. ברל פרסטונסקי (אפרתי); 6. חייהל׳ה רוזנשטאט; 7. הניה לאנסקי.

שורה שלישית מלמטה (מימין לשמאל):
די דריטע רייע (פון רעכטס צו לינקס):
1. שרה דולסקי; 2. שלמה ניסלקובסקי; 3. בלומה דולסקי; 4. אריה איוואשקובסקי; 5. לאה פלאסקובסקי; 6. ביילה רייזנר.
שורה רביעית (מימין לשמאל) — די פערטע רייע (פון רעכטס צו לינקס):
1. מאיר דבודסקי; 2. חיה ינטה אידינסקי; 3. אלקה גזס; 4. לאה פלאסקיבסקי; 5. אליהו שאדזונסקי; 6. צפורה פופצקי; 7. קיילה פלאסקובסקי; 8. נחמה ליפצ׳אק; 9. נחמה לאנסקי; 10. מרים יאגלובסקי.

שורה חמישית (מימין לשמאל) — די פינפטע רייע (פון רעכטס צו לינקס)
1. יקותיאל זליקסון; 2. משה מנצ׳ינסקי (מנור).
3. אלעזר שאדזונסקי (מארוויק); ד״ר לורנס מארוויק עומד כיום בראש המחלקה העברית בספריית הקונגרס בוואשינגטון. לפי בקשת ה״סטייט־דפארטמנט״ פרסם ספר שימושי לעברית בשביל דיפלומאטים.

4. חנן קליינבורט (אילתי); חנן אילתי פרסם רומנים וסיפורים מחיי היהודים בצרפת, אמריקה הדרומית וארצות־הברית.

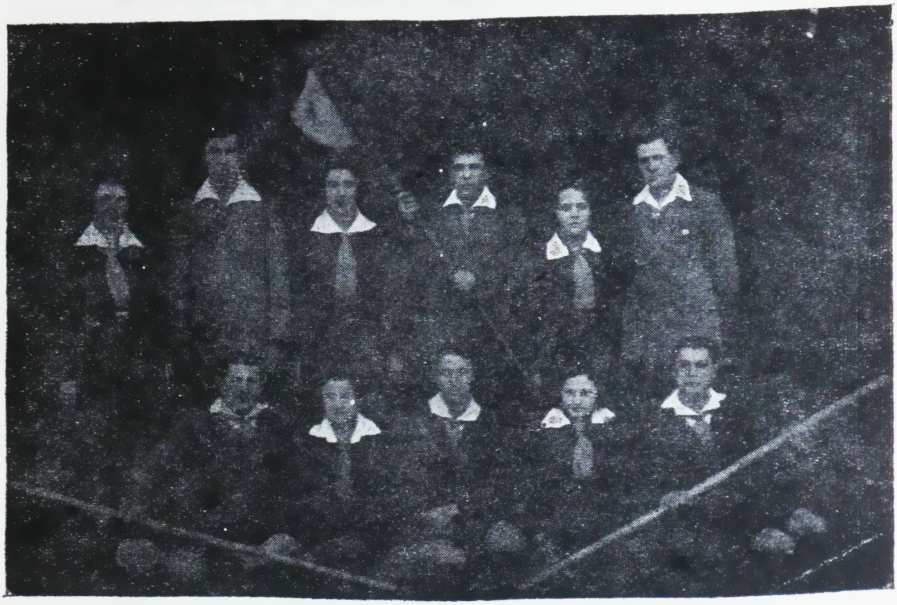
ספריו באידיש: 1) טאטע און זון 2) דער האטעל וואס עקזיסטירט נישט 3) אידישע שפריכווערטער. 4) דער טשעק און די אייביקייט. 5) ווייטער פון ברוקלין.

ספריו בעברית: א) במחילות ב) כי תמול אנחנו (תרגום מאידיש). הספר הנ״ל הוכתר בפרס החשוב ביותר לספרות אידיש, פרס לואיס למד, תורגם לספרדית, הומחז והוצג באידיש בארצות אמריקה הדרומית.

5. ישראל פרסטונסקי; 6. צבי רייזנר; 7. זאב קרבייץ.

8. אלכסנדר מנצ׳ינסקי (מנור). ספרי אלכסנדר מנור פורסמו בעברית, אידיש, ספרדית וצרפתית:

א) הפאשיזם — מהותו הכלכלית והפוליטית; ב) הסוציאליזם ובעיית האדם; ג) תנועת הפועלים והאימפריאליזם; ד) על השאלה הלאומית; ה) הציונות הסוציאליסטית ומעצבי דמותה; ו) מהות ההסתדרות.

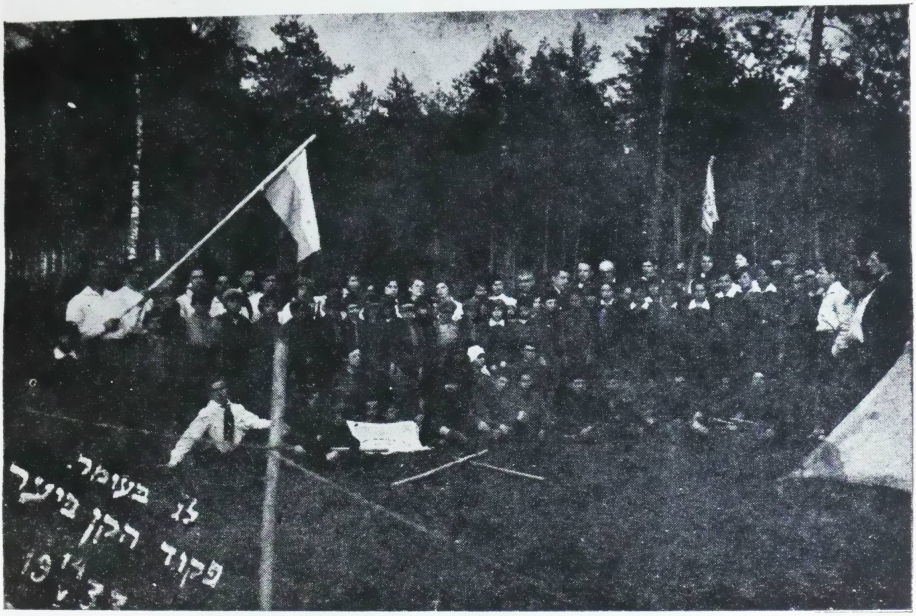
בוגרי קן „השומר הצעיר" (1925)
די עלטערע שיכט פון דער „השומר הצעיר" באוועגונג

עומדים בשורה ראשונה (מימין לשמאל):
1. אריה איוואשקובסקי; 2. צפורה פופצקי; 3. שלמה ניסלקובסקי; 4. ביילה רשב"ם; 5. אריה סאמבורסקי; 6. חיה ינטה אידינסקי.
יושבים בשורה שנייה (מימין לשמאל): 1. זאב קרביץ; 2. לאה פלאסקובסקי; 3. שמואל קובניאנסקי; 4. שרה פולאק; 5. שלמה פלאסקובסקי.

השכבה הצעירה בקן „השומר הצעיר" (1931)

די יינגערע שיכט פון דער „השומר הצעיר" באוועגונג

חגיגת ל"ג בעומר בקן „השומר הצעיר" (1933)

ל"ג בעומר פייערונג פון „השומר הצעיר".

Celebration of "Lag-Baomer" by "Hashomer-Hatsair" movement

קן בית"ר בסימיטקין (1932) — בית"ריאַרגאַניזאַציע אין מאַמאַטקין

עומדים בשורה ראשונה (מימין לשמאל) — שטייען אין דער ערשטער רייע (פון רעכטס צו לינקס): 1. בת־שבע שאדזונסקי; 2. משה סטייקובסקי; 3. אפרים רובין; 4. זלמן קמינצקי (אבני); 5. ברל דוקטורסקי; 6. שמואל שאדזונסקי; 7. משה דמישביצקי; 8. הירשל ברקובסקי; 9. זליג קוכנר; 10. שיינקה שאדזונסקי.

שורה שניה (מימין לשמאל) — די צווייטע רייע (פון רעכטס צו לינקס): 1. אברהם דוקטורסקי; 2. —; 3. חייקה פייארמן; 4. פייגל ווינשטיין; 5. הירשל רובין; 6. יוסף שרייבר.

יושבים בשורה שלישית (מימין לשמאל) — זיצן אין דער דריטער רייע פון רעכטס צו לינקס): 1. חיים שפסל פיישצ'אנסקי; 2. אברהם שאדזונסקי; 3. פשקה שרייבר; 4. גדליהו נימצ'ינסקי; 5. חצקל פרידקובסקי.

בתוכו בעיקר נוער עובד, בה בשעה שהרוב בתנועת „השומר הצעיר" היה נוער לומד.

לאחר תקופת זמן קצרה קמה גם תנועת נוער דתית „השומר הדתי ולאחריה נוסדה גם „ברית־טרומפלדור" (בית"ר).

לכל אחת מהתנועות הללו היה מעון משלה, מקום שם היו מתכנסים לאסיפות, להרצאות, לשיחות ולרקודי הורה.

הודות לתנועות הנוער לא חיפש הנוער מקומות הגירה מחוץ לארץ־ישראל ופניו היו נשואות אך ורק לעלייה לארץ.

נדמה היה שכל הנוער לא חי אלא חיי־מעבר, מכין עצמו לעלייה לא"י, ושואף לתוכו עם הדר־הטבע את הדר־הטבע הארץ־ישראלי הרחוק־קרוב.

היה זה נוער בריא בגופו ובנפשו. מראות הטבע שמסביב נסכו בו עוז ואון.

הנוער שבעיירה גדל ממש בחיק הטבע, טבל במימיו אגמיו ויערותיו העבותים, והרגיש עצמו כחלק מהנוף, השדה, המרחב...

נהדר ומקסים היה הנוף מסביב לעיירה. בקרבת מקום השתרע „יער־יאסידובה", ולידו אגם קטן נפלא, נחבא בין העצים. שושנות־מים לבנות הזדקרו מעל פני האגם וקרני השמש היו מרצדות מבין העפאים ומוסיפות לוויית חן וקסם להוד הטבע שמסביב.

כבמועדון ממש (מועדון־חי!) היה הנוער מבלה ביער־באלאנט, סופג לתוכו את הדר־הטבע, משתכר מזיוו ויפיו ונהנה עד... שהאבנים הראשונות שידו בו ילדי־הגויים בישרו לנוער היהודי שהנוף הוא לא נופו והיופי לא נועד לו. אבנים אלו הזכירו לו שעליו ליצור לעצמו מחדש נוף חדש ויופי חדש בארץ ישנה־חדשה.

אין תימה שההרגשה הכללית היתה, כאילו אורזת העיירה כולה את חפציה ומכינה עצמה בכל רגע לעלייה לארץ־ישראל.

הדי השפה העברית היו מהדהדים ברחוב, פה ושם נשמעו מאוחר בערב שירי א"י ורקודי הורה.

גם בכפרים הסמוכים הופר השקט ע"י „מושבות־קיץ" ו„מושבות עבודה" של תנועות הנוער.

אוירה דארץ־ישראל מילאה את חיי העיירה כולה.

אם כי זרם העליה והעולים לא פסק מאז 1920, הוא חלף וגבר בשנות השלושים. הנוער התפרץ לעלייה. ובאם לא הספיק לעלות הכשיר עצמו לקראתה. לפני כל עליה לארץ של קבוצה או פרט הוזרת אותה התמונה:

הזקנים היו מלווים את העולים במבטים מלאי געגועים לארץ הקודש. עיניהם היו זולגות דמעות ופיהם ממלל וממלמל: אנחנו כבר לא נספיק... מלחמה בשער... אבל ילדינו שימהרו לעלות, שיספיקו להגיע...

הילדים שראו עצמם שותפים לגאולת הארץ, על ידי כך שהיו אוספים את הפרוטות מהקופסאות הכחולות למען ארץ־ישראל, למען קרקע בטוחה שלא תימוט תחתיהם — היו מביעים במבטי הפרידה שלהם את תקוותם וחלומם האחד והיחיד, לעלות ולהפרות אי־פעם בזיעתם את הארץ הנגאלת בפרוטותיהם.

כרם הם כבר לא זכו... לא הספיקו...

פרק רביעי

רסיסי – חווי

א. עזרה הדדית
ב. ערבות הדדית והגנה עצמית
ג. תיאטרון חוכבים
ד. מכבריאש מתנדבים
ה. חגיגות וחגים

א. עזרה הדדית

חוש העזרה ההדדית היה מפותח מאוד בין תושבי העיירה. ספק אם אי־שם בעיירה אחרת ניתן למצוא כל כך הרבה הקרבה ועזרה לזולת.

„לינת הצדק"

מהמוסדות לעזרה הדדית יש לציין בראש וראשונה את „לינת הצדק", לינת לילה ליד מיטתו של החולה. היה זה מוסד בנוי על התנדבות שבראשו עמד ועד וכל חולה שהיה גלמוד היו יושבים על יד מיטתו לפי תור. במקרה של מחלה קשה היו מחליפים את בני המשפחה הקרובים בטיפול בחולה בלילות החורף הארוכים. נקבע חדר מיוחד בבית־הכנסת החדש ששימש מחסן לכלי־רפואה ומכשירי־רפואה שונים בשביל כל העיירה.

מחסן־הקרח

בהצר בית־הכנסת נקבע מחסן מיוחד לקרח בשביל העיירה. כל אחד היה מנדב ימי־עבודה ובימי החורף היו נוסעים לתעלת אויגוסטוב, מנסרים את הקרח שבתעלה ומובילים אותו למחסן הקרח.

אפייה מצות משותפת

ביטוי מובהק לעזרה ולדאגה הדדית היתה האפייה המשותפת של מצות לפסח. המשפחות היו מתלכדות בקבוצות לשם אפיית מצות בלי שים לב לגודל המשפחה ולכמות המצות הדרושות לכל

משפחה. אף אחד לא חס על זמנו ועבודתו וכולם המשיכו לעבוד עד שהשלימו את מנת המצות לכל משפחה ומשפחה בלי להתחשב בגדלה.

תמיכה הדדית

אם קרה אסון למשפחה ונשבר מטה לחמה היו מתאספים מיד זוגות מתנדבים, אוספים תרומות ועוזרים בעין יפה. רעבים לא היו בעיירה ובאם נזקקה איזו שהיא משפחה לעזרה היתה הרבנית דואגת לה ע"י „מתן בסתר".

בימות השבת, בין מנחה למעריב, היו מופיעים מגידים, שלרבים מהם היתה בת להשיא. הם היו דורשים בבית־הכנסת, מי בכשרון ומי בפחות כשרון, ומיד לאחר הדרשה היה מתגיים זוג של בעלי־בתים שהיו עוברים מבית לבית לאסוף תרומות בשביל המגיד. בימי אלול היתה העיירה מארחת משפחות רבות של ענויים שהיו מציפים את העיירה, המפורסמת בנדבת לבה.

גמילות חסדים

החנוונים, הסוחרים והרוכלים היו מאורגנים בינם לבין עצמם בקבוצו תלעזרה הדדית. חברי הקבוצה היו עוזרים אחד לשני במתן גמילות־חסד. בזמן שרווח לאחד היה מלווה לשני, וכך הפכו לחוג קבוע של לווים ומלווים אהדדי והסתיעו זה בזה.

קופה עממית „גמילות חסדים"

עם סיום מלחמת־העולם הראשונה לאחר שגל החוזרים לעיירה בעירום ובחוסר כל גדל, בשעה שהפרנסה לא היתה מצוייה, בשעה שרוב האוכלוסיה היו חנוונים זעירים או בעלי מלאכה, העמדה בכל חריפותה שאלת האשראי.

לשם מטרה זו הוקמה הקופה „גמילות־חסדים". הון הקופה נצבר משלשה מקורות: מניות, עזרה מארצות־הברית; סיוע מהארגון הארצי של קופות „גמילות חסדים" בפולין.

כל חבר בקופה היה רשאי לקבל הלוואה ללא רבית לתקופה מסויימת.

במקום רבית היו החברים משלמים תשלום חדשי קבוע שהיה מיועד לכיסוי הוצאות הקופה.

באנק־עממי

במקביל לקופה „גמילות־חסדים", הוקם גם באנק־עממי עממי שהושתת על פעולות בנקאיות רגילות. היסוד לבאנק הונח ע"י קבלת סכום כסף מסויים מהאיגוד הארצי של באנקים עממיים בפולין, ממניות שכל חבר נאלץ לרכוש, וכן מהפקדונות שנשאו רבית. בבאנק יכול היה כל אחד להשיג סכום גדול יותר מאשר בקופת „גמילות חסדים" בהתאם לערבויות ולמצבו הכלכלי של מקבל ההלוואה.

ההנהלה של הקופה העממית: „גמילות חסדים"
די לייטונג פון דער פאָלקס־קאסע: „גמילות חסדים".
The menagement of "Gmilut-Chasadim" (a small bank).

יושבים (מימין לשמאל) — זיצן (פון רעכטס צו לינקס):
sitting (right to left):
1. דוד אליהו גוטקובסקי; 2. הרב מנחם מנדיל רבינוביץ'; 3. נחום פיקובר

עומדים (מימין לשמאל) — שטייען (פון רעכטס צו לינקס):
1. שמעון דונסקי; 2. משה יחזקאל סאמבורסקי; 3. בן־ציון זאוול שאדזונסקי; 4. יוסף קראמלאט; 5. שמואל קובניאנסקי; 6. חיים עוזר פורת; 7. פייבל משקוץ.

ב. ערבות הדדית והגנה עצמית

ערבות הדדית

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, נתגלו בעיירה אי-אלה גונבי סוסים. לאחד מהם נודע כי הגרמנים רכזו בבית-אחד אוצר-כסף רוסי ששללו מהרוסים. הוא התגנב לאותו בית וגנב את הקופה.

כשנתגלתה הגנבה, רכזו הגרמנים כ-10 יהודים והודיעו להם שאם הקופה לא תמצא במשך שעות מספר ייהרגו כולם. על אף העובדה שהנדונים למוות ידעו פחות או יותר מי גנב את הקופה, לא העיז אף אחד להלשין על גנב-הסוסים וכולם בחרו במוות מאשר בהטלת אשמה על יהודי אחר כדי שיוצא להורג. היהודים הובלו מחוץ לעיר כדי להמיתם, ורק השתדלותה המיוחדת של נינה זלקין, בעלת מסבאה בעיירה, אישה שהאקדה לא מש מתיקה — שוחררו ברגע האחרון הנדונים למוות.

פעם שנייה באו לעיירה שני יהודים מהכפר רודאבקי וגנבו סוסים מהצבא הגרמני, הבריחום לגרודנו ושם החזיקום בקומה שנייה באחד הבתים. הגרמנים אסרו מספר יהודים ואימו עליהם כי יוציאום להורג באם לא יוחזרו הסוסים. אם כי יהודי העיירה ידעו מי שלח ידו בגנבה לא מסרו את הגנבים לידי הגרמנים ובחרו במוות. ורק אחרי השתדלות ותחנונים רבים נדחה רוע הגזרה.

סלוגות הגנה

עם תום מלחמת העולם הראשונה וסיפוח סופוטקין לפולין, החלוה פולנים להתנפל על בתי-היהודים ולשדוד רכושם. מיד התגייס הנוער וארגן פלוגות-הגנה, שהיו יוצאות לילה לילה לשמירה ולסיורים. היו מסתתרים בתעלות מחוץ לעיירה ואורבים לפורעים. פעולות אלו הפילו חתיתם על הגויים וההתפרעויות פסקו.

הגנה עצמית

האוכלוסיה התחלקה, למעשה לשני חלקים. במרכז היו גרים

יהודים ואילו בקצווי־העיירה ומסביבה — פולנים. כמו כן היתה העיירה מוקפת כפרים מסביב.

בשנים האחרונות לפני מלחמת העולם השנייה עם גידול והתפשטות האנטישמיות בפולין, התדפקה זו גם על שערי העיירה.

כמעט מדי שבוע בשבוע לאחר יום השוק המסורתי כשהעיירה כולה היתה מלאה אכרים מהכפרים הסמוכים, היו רבים מהם שותים לשכרה ומנסים לערוך פרעות ביהודים.

ברם יהודי סופוטקין ידעו תמיד לעמוד על נפשם ולהדוף כל התקפה מצד הפורעים. כי היתה זו עיירה של יהודים עמלים, בריאים בגופם ובנפשם ושומרים על כבוד עמם.

הנוער ידע להוכיח לפורעים שאין היהודי הפקר והפוגע בו לא ייגקה. עם כל פגיעה ביהודי היתה מתגייסת העיירה כולה כדי להשיב מלחמה שערה.

ג. מכבי־אש מתנדבים

בראש מכבי־האש המתנדבים עמד אנוך האיפה. הוא ארגן את פלוגת מכבי־האש ועמד בראשה. זה היה התחביב שלו וילד טיפוחיו.

כשחבש אנוך את כובע הנחושת המבריק, היה שפמו זורח מרוב אושר. יחד אתו התמסר למפעל זה גם יענקל־טוביה.

מכבי־האש היו מתאמנים במשותף. מופיעים במסדרים; הם יסדו תזמורת כלי־נשיפה יחידה בעיירה והיו מופיעים בחגיגות ונשפים.

בין הכבאים היו גם פולנים.

השרפה הגדולה ביותר בעיירה פרצה בשנים האחרונות, בבנין הקולנוע שנבנה ולא זכה לשמש בתפקידו זה.

הפולני גטקה ענוד אותות הצטיינות מתקופת הלגיונרים הפולנים, זיכה לפתע את העיירה בבנין־קולנוע בנוי עץ, בקצה רחוב תיאולין מול בית־המרחץ. עוד בטרם הספיק להקרין את הסרט הראשון כבר דאג לביטוח מפני אש. לא היתה לו סבלנות רבה ומיד לאחר ההצגה הראשונה ברך את ברכת „בורא מאורי האש" והכעיר את הבנין במהתרת.

הוא עצמו העיר מיד את מכבי־האש המתנדבים, ברם לא היה זה לפי כוחם לכבות את השרפה שהלכה והתפשטה. לעזרתם באו מכבי־אש מגרודנו והשריפה כובתה. יחד עם הקולנוע נשרפו שני בתים של יהודים, וכן עלה באש גם גג בית־המרחץ.

The Fire Brygade — די פיעירלעשער — מכבּיאש מתנדבים

ד. תיאטרון חובבים

הנוער שחיפש לעצמו התפרקות ותוכן למלא בו את ערבי־החורף הארוכים, מצא בין היתר סיפוק למרצו בארגון חוגים דראמאטיים, והעלאת מחזות והצגות באולם המרווח שבמנזר תיאולין. סביבת תיאולין היתה מקום רבוז של בתי־מנזר שנבנו בימי ה„צאר" הרוסי מסביב לבנסיה הנוצרית.

בזמנים כתיקונם היו היחסים בין הכומר והיישוב היהודי תקינים למדי והוא היה משכיר ברצון את אולם המנזר להצגות תיאטרון. בשנים מאוחרות יותר לאחר מותו של הרודן הפולני פילסודסקי, כשרוח האנטישמיות חדרה גם לסיפוטקין, נאלץ תיאטרון־החובבים לחפש אולם אחר, פחות מתאים. למטרה זו העמיד ועד הקהילה המתקדם את האולם הצמוד לבית־המרחץ העירוני.

שם הציגו את „הרצל'ה המיוחס", „רייזלה בת השוחט" ו„מכירת יוסף". שמרל החייט היה לוכש שמלה ומופיע ברוב חינו כאשת פוטיפרע וכאסתר המלכה. אהשורוש חבש לראשו כתר מניר־זהב ומרדכי הצדיק כרך עור כבש מסביב לסנטרו, במקום זקן. כששרו את השיר העממי „מכתב לאמא" היו כולם מתמוגגים מדמע. החזרות להצגות היו מתקיימות בערבים הארוכים וממלאות בתבנן את חיי הנוער. ההכנות היו מגיעות לשיאן בערב ההצגה.

כל העיירה היתה דרוכה לקראת ההצגה וחכתה בכליון עיניים למאורע החגיגי. מספר ימים לפני ההצגה היו רואים את ישיעה הבלן אוסף כסאות וספסלים בבתים פרטיים ומסעדות, הואיל ובמנזר־תיאולין לא היו שום אביזרי־ישיבה. האולם היה יפה, גדול ומרווח, ללא כל תאום למטדי העיירה. בימי החורף קשה היה לחממו והשחקנים והצופים גם יחד קפאו מקור. החום היה רוחני בלבד. עצם ההצגה שהיתה חוויה מיוחדת, הלהיבה ושלהבה את הרוחות מסביב.

נקודת התורפה היתה „הדייקנות" שהוכרז עליה מעל גבי

תיאטרון חובבים — די דראמאטישע סטודיע אין סאפאטקין

The dramatic society of Sopotkin

עומדים בשורה ראשונה מלמעלה

(מימין לשמאל) — שטייען אין דער ערשטער רייע פון אויבן (פון רעכטס צו לינקס) :
Standing first row (right to left) :

1. פייטל דוקטורסקי ; 2. גולדה ברקובסקי ; 3. זלטקה פרידמן ; 4. בתיה ליפסקי ; 5. רחל ברקובסקי ; 6. טודל דולסקי

יושבים בשורה שניה (מימין לשמאל) — זיצן אין דער צווייטער רייע (פון רעכטס צו לינקס) : 1. שמואל אייזיק לווין ; 2. יהודה לייב אידינסקי ; 3. רייזל איוואשקובסקי ; 4. טויבה פרידמן ; 5. אבא שאדזונסקי ; 6. צביה דולסקי.

יושבים בשורה שלישית (מימין לשמאל) — זיצן אין דער דריטר רייע (פון רעכטס צו לינקס) :
Sitting 2nd row (right to left) :

1. יקותיאל גזס ; 2. בן־ציון זאוול שאדזונסקי ; 3. חיים־עוזר פורת.

המוזיקה. זו היתה מכה שאינה כתובה בתורה, הן באספות פומביות והן בהצגות. היו מכריזים על התחלת ההצגה ב-8 בערב וזו יכלה להתחיל למעשה אפילו ב-11 בלילה. השחקנים הכירו פנים אל פנים את הציפים והצופים את השחקנים. הצופים ידעו בבטחה שההצגה לא תתחיל לפני שיגיעו. והשחקנים ידעו מראש מי עומד עוד להגיע. ידעו למשל, שבוילה-שרה נוסעת עדיין להנאתה בעגלת-החורף („קוליג") והיא עוד תופיע ותקנה כרטיס.

בחורף היתה ההצגה נגמרת שעות לאחר חצות ותקהל היה משרך דרכו בסופות-שלג מרחק של שני ק"מ ממנזר-תיאולין לעיירה.

בשנים מאוחרות יותר לאחר שצצו תנועות-הנוער הציוניות, היו ההצגות תכופות יותר והנושאים חדישים יותר.

הדקוראטור והמאפר היה פורת. הוא היה האמן, הצייר והצלם בעיירה. השחקן המצטיין והכמאי היה בן-ציון זאוול שאדזונסקי. עוד בחייתו צעיר לימים הצטיין בכשרונות דרמטיים. בכחרותו ארגן חוג-דרמטי מבני גילו ומאיחר יותר היה מדריך את הצעירים ומכיים הצגות. כך הפך למארגן ולעמוד התווך של תיאטרון החובבים בעיירה ולכמאי הלהקה, שהצגותיה נערכו מדי חודש בחדשו.

הוא היה כוח-דרמטי מעולה שחלך והתגוון בעיירה מחוסר אפשרות לפיתוח כשרונותיו; היטיב לשחק ולעצב דמויות.

ברם לא רק כשחקן הצטיין בן-ציון זאוול שאדזונסקי אלא גם כנואם, בעל קול צלול ומתכתי.

לו רק ניתנה לו האפשרות ללמוד ולהשתלם, היה מגיע לדרגת אמן בחסד עליון. הוא נשא בתיכו כשרון חיולי-גלמי בלתי-שכיח, שלא זכה למציא את פורקנו ותקונו המלא בעיירה.

ה. חגיגות וחגים

חגיגות נשואין

החתונות בעיירה היו נערכות בבכר בית־הכנסת, ששימש כמרכז עירוני תרבותי ורוחני. שלושה בתי־כנסת היו בעיירה: בית־המדרש הישן — בנין־אבן, בית־המדרש החדש — בנין־עץ, ובית־הכנסת העתיק מהמאה ה־17 — בנין בסגנון יפאני.

ראש המחותנים בחתונות היה שמש בית־המדרש החדש — יוסל אהרון. יהודי בר־אוריין, רגזן ומפוזר במקצת. עוזרו הקבוע ונושא כליו היה בן־דוד ליפא, שהיה מפגר מבחינה שכלית.

יוסל־אהרון היה שליח־מצווה לשמחות וחגיגות. הוא היה מביא את כל הציוד הדרוש לעריכת החופה ובקולו הצרוד היה מכריז: „פנו דרך לחתן".

נושאי כלי־הזמר בחתונות היו דווקא גויים מ„אנשי שלומנו" — הפולני ריפקה ותזמורתו.

הוא היה מנגן בכינור, ידע את כל הפזמונים העממיים כגון „שרהלה", „חתן־כלה מזל־טוב"; דיבר אידיש וכולו התמוגג ונהנה מ„גפילטה פיש".

החתונות היו נערכות בעיקר ביום ששי לפני קבלת־שבת, למרות שהיה זה יום־שוק היתה כמעט כל העיירה מתכנסת בחצר בית־הכנסת.

היהודים היו באים ממורקים ונקיים לקבל פני חתן וכלה, הן מי שכבר הספיק לבקר במרחץ־החזעה והן מי שכבר הספיק לחפוף ראשו בנפט ולקשרו במטפחת.

כולם היו מסתדרים בתור ארוך לאורך הכבר ונרות צבעוניים בידיהם.

ריפקה ותזמורתו היו מפזמים נגונים עליזים ומחכים לחתן.

לאחר שהכלה לגמה מכוס היין שיוסל־אהרון השמש הגיש לה, החלה להתקדם לביתה לקול תופים וחצוצרות. לאורך הכניסה לבית הכלה היו מסתדרים קרוביה, ידידיה וחברותיה, כשבידיהם נרות צבעוניים. בפתח־הכניסה לבית היו מחזיקים בידיים מורמות אל־על

את עוגת־חכלה. ובטרם תספיקה הכלה לעכור את מפתן ביתה, נחטפה העוגה ממרומים, נטרפה ונגזרה לגזרים על ידי חברה־לצים שהתמחו בכך והפכו לחטפנים מקצועיים ממש בכל התונה והתונה.

בשבת בבוקר היו כל המחותנים מתכבדים בעליה לתורה ומנדבים למטרות צדקה. לאחר התפילה היו מתכנסים בבית־הכלה ומקדשים על היין. ברם השמחה העיקרית, השמחה בדת־וכדין היתה נערכת בבית־הכלה במוצאי שבת.

ימים נוראים

החיים בעיירה היו פושטים צורה ולובשים צורה בהתאם לעונות השנה ולחגי ישראל.

ימי הסליחות בעיירה היו גם ימי העזרה ההדדית הגדולה. בימים אלה היו מניעות שיירות שלמות של עגלות עמוסות קבצנים על משפחותיהם, הואיל וידעו כי יש דואג לחם בעיירה.

אברהם משה הנגר היה מעמיד לרשות עלובי־חיים אלו בית שלם. ביניהם היו כמובן, גם כאלה שהכירו תודה לאשתו הצדקנית והיו סוחבים את השומן שהכינה לפסח, או את מיני המרקחת שהכינה לרפואה — תוך הדגשה מתמדת שהלואי ולא יזדקק אף יהודי לכך — כגון פתל להזעה, גרגרים שחורים כסגולה לעצירות וכו'.

היה מנהג מקובל של הכנסת־ענניים לכל בית ובית. כל יהודי בעל בעמיו שהיה מכבד עצמו, היה מזמין עני לארוחת־שבת.

במיוחד הצטיין במידה תרומית זו יהודה ליפצ'אק. היו אימרים עליו שהוא נוהג כאברהם אבינו בשעתו בהכנסת אורחים.

לשולחנו היה מיסב, בין השאר, אורח קבוע מבין העניים, שבכדי להאכילו, צריך היה להכין קדרות שלמות, שהיו מספיקות בימינו למסעדה שלמה.

ברם אוירת הימים הנוראים היתה רוויה לא רק עזרה אלא גם חשבון נפש. לשיאה הגיעה אוירת־חג זו ביום הכפורים בזמן תפילת נעילה.

רטט עבר בלבבות בזמן תפילתו הנרגשת של הרב בבית־המדרש החדש.

זו היתה תפילה זכה ולבבית, כולם חשו כאילו שערי שמים נפתחים ממש. כי מי יוכל לעמוד נגד תחנוני הרב, שהיו יוצאים מלב רגש ונכנסים לכל לב יהודי דווי.

ובהשמע קולו הנרגש והרוטט של הרב:

„אזכרה אלוהים ואהמייה,
בראותי כל עיר על תילה בנויה
ועיר אלוהים מושפלת עד שאול תחתיה..."

היה מעין זרם־חשמלי פוגע בכל הנאספים. הלב היה נצבט, העיניים מתמלאות דמעות, ובכיה חרישית היתה עולה אל־על וקורעת שחקים ולבבות גם יחד...

חג הסוכות

העירה היתה מוקפת יערות, וענפי האשוח, היוו את הסכך המתאים ביותר לכסוי סוכות. היהודים האדוקים ביותר היו כבר בליל יום הכפורים תוקעים יתד ראשונה כיסוד לסוכה. הסוכות היו מפארות את חזיתות הבתים. חומר הבנייה לא היה אחיד. יש והאוי משתמשים גם בארגזים מפורקים ואפילו בלוחות שעליהם היו מגלגלים איטריות.

האמידים שהיו להם בתים משלהם, היו בונים את הסוכה בזמן שהניחו יסוד לבית. על פי רוב היתה מיועדת לכך אחת המרפסות. בזמן הצורך היה הגג מתרומם, נפתח לרווחה, ונשאר רק לשים למעלה את הסכך הירוק, שקנוהו בפרוטות מהגויים שהביאוהו הביתה. לאחר מכן היו הילדים משלימים לקשט את הסוכות בתפוחים אדומים, ניירות צבעוניים וכו'.

עם חג הסוכות חדרה השמחה לבתי־היהודים. היה זה חג שמח.

פרק חמישי

מדמויות העבר

(סמל למורי־עם ופשוטי־עם)

א. מורי־עם

ב. סמל לפשוטי־עם

א. מורי־עם

משה דונסקי — מלמד ומייצר דיו

משה דונסקי היה מלמד דרדקי. ה„חדר" שלו היה מיועד לילדים בני שש. הוא היה מקנה לילדי העיירה את האלף־בית וידיעת קרוא וכתוב. תקופת הלימודים ארכה שנה אחת בלבד ומדי שנה בשנה היו תלמידיו מתחלפים. כרם המלמדות לא הספיקו לו כדי פרנסתו והוא נאלץ לעבוד עבודה נוספת ולייצר דיו. משום כך היו אצבעותיו תמיד מלוכלכות ושחורות.

מרדכי־יצחק פילבינסקי — מלמד ועוסק בצרכי צבור

ב„חדר" של המלמד פילבינסקי היו התלמידים מבלים משמונה בבוקר עד שמונה בערב. כרם מרדכי־יצחק הצטיין לא רק כמלמד אלא גם כעסקן ציבורי התומך בנצרכים. הוא ייסד באיפן עצמאי קופה לגמילות חסדים ויום הששי היה אצלו קודש למלאכה זו. הוא היה מבקר בבתים, אוסף פרוטה לפרוטה כדי שיוכל לתת לנצרכים גמילות־חסד ללא רבית. בבבודו ובעצמו היה מתדפק על פתחי הנצרכים. בכל יום ששי היה מחזר על פתחי הבתים הן כדי לאסוף תרומות והן כדי לקבל חזרה את ההלוואות שנתן.

את ההלוואות היה מחלק תמורת עבוט, כגון: פמוטים, מכתש, שעון, שרשרת וכו'.

פאיר שרייבר — מלמד וסדגוג

יהודי צנום, עטור זקן צר ודליל. נחשב כמלמד הטוב ביותר בעיירה. היה מקבל ל„חדר" שלו ילדים מגיל חמש ומעלה, מושיב אותם מסביב לשולחן ארוך, עליו היה מונח ספר אלף־בית „ראשית־דעת" ובו גם ציורים. רגיל היה לקרוא בקול רם: קמץ אלף אָ, קמץ בית — בָ, קמץ גימל — גָ; ובולם היו חייבים לשנן ולחזור אחריו בקול רם.

הוא היה כותב במחברתו של כל תלמיד שורת אותיות בעפרון, והילד צריך היה לעבור עליהן בעט.

הלימודים היו נמשכים עד 8 בערב. הילדים הגדולים יותר היו חוזרים הביתה כשבידיהם פנסי־נייר ובהם נר דולק.

עם סיום מלחמת העולם הראשונה היה ה„חדר" של רבי מאיר החשוב ביותר בעיירה. רבי מאיר היה בעל ידיעות עמוקות בתלמוד ואת רוב שעות היום הקדיש ללימוד הגמרא.

נוסף לכך לימד גם עברית ותנ"ך.

היו לו שיטות לימוד משלו וכן אמצעים פדגוגיים מיוחדים בהם היה משתמש כדי להשליט סדר ומשמעת.

ידע לספר אגדות וסיפורים והתלמידים הקשיבו רב קשב ושתו בצמא את דבריו.

בעיקר התפרסם בין התלמידים סיפורו על „תיבת הדבור". היה נוהג לספר כי בכל אדם ואדם שוכנת „תיבת־דבור" ועליו לשמור עליה כעל בבת־עינו, על מנת לא לבזבז את אוצרות הדבור השמורים בתוכה. כי אם חס וחלילה ירוקן האדם את התיבה בטרם זמן, ייהפך לאלם. הילדים האמינו לכל מוצא פיו והשקט חגג את נצחונו ב„חדר" של רבי מאיר.

חיים הירש יילין — מלמד ומורה

כגשר־מעבר בין חדר־מתוקן ובית־ספר שימש ה„חדר־המתוקן" של המלמד והמורה גם יחד — יילין. ה„חדר" נפתח לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה. היה זה ספק „חדר" ספק בית־ספר. יילין עצמו שימש מחנך, מנהל ומורה לכל המקצועות.

הצטיין בעיקר בלימוד דקדוק עברי ותנ"ך. יילין ראה בהוראה שליחות קדושה והתמסר לה בלב ונפש.

את היסוד לידיעותיו קבל הנוער בחדר־המתוקן של יילין. הוא היה המלמד האחרון והמורה הראשון בעיירה.

ב. סמל לפשוטי־עם

טודרס — איש העם השמח בחלקו

הוא היה איתן וחזק כיסודותיו של בית־המדרש הישן. גופו היה מוצק, רחב־גרם ועשוי ללא חת. אף פעם לא הוזיל דמעה ולא התרגש משום מאורע טראגי. נדמה היה כי השנים אינן נותנות בו אותותיהן. זקנו היה גזוז למחצה, אי־פה אי־שם צצו שערות שיבה. ברם אתם נולד כנראה. הן בקיץ והן בחורף היה נועל מגפי־דיוגים שעלו מעל לברכיו. הקפוטה שלו היתה אפורה גם בשבת וגם בחול. כמעט ולא החליף לבושו.

שיאבימים. תחילה היה שיאב־מים. באר מרכזית היתה בעיירה במרכז השוק. מימיה הצטיינו בטעמם המיוחד. רבים היו הקופצים על מים אלו. טודרס שהאסל והדליים לא משו מכתפיו היה מספק את כל ההזמנות. היתה זו עבודת פרך, בחורף בעיקר. הוא עשה את מלאכתו בשמחה ובסבר פנים יפות. מילא את ההזמנות בנאמנות ובקפדנות.

קברן. במשך הזמן סיגל לעצמו „מקצוע" חדש — קברן. הוא מילא תפקידו זה בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. הוא ראה בעבודתו זו מילוי מצווה, מצוות־קבורה שיש להקפיד בה כדת וכדין. כשם שהצייר מתקשר למכחולו והמהנדס לכלי השרטוט שלו, כך התקשר כלב ונפש לאת־החפירה ולארון־הטהרה. הוא היה נעור משנתו באשמורת הבוקר ולפרקים גם באמצע הלילה. בלילות החורף המושלגים, בסערות וסופות השלג, כשרבים לא העיזו לפתוח דלת ביתם כדי להכנס לשכן, היה נשמע הד צעדי מגפיו המסומרים ברחוב, כשהוא לבוש קפוטה אפורה ללא מעיל גשם וללא עטיפות חמות מסביב לגופו. במהירות היה משרך דרכו יחידי לעבר צלע ההר שמחוץ לעיירה מקום שם השתרע „בית־הקברות החדש".

בהגיעו לבית־העלמין הרגיש עצמו כמו בבית. הוא הכיר כל פינה, כל זוית וכל חלקה. על אף סופת השלג שהיתה הופכת את צלע ההר לקרחון לבן ומושלג אחד, היה מוצא את המקום המדויק והמיועד לכל נפטר ונפטר, ומבצע את המלאכה ביחידות באישון לילה.

מוריד את מעטה השלג, חוצב בקרח וחופר ארבע אמות באדמה. בהתעיפו קמעא או לאחר סיום מלאכתו, היה מוציא מכיסו חצי בקבוק יין־שרף או ספירט ושותה להנאתו. ברם אף פעם לא שתה לשכרה. השיכרות היתה ממנו והלאה.

עם סיום מלאכתו בלילה, בחורף או בקיץ, בצינה או בגשם, היה נכנס לתוך הקבר ומחכה עד אור הבוקר, הואיל ולפי המנהגים המקובלים אסור להשאיר קבר ריק.

אף אחד מחברי „חברא קדישא" או מ„המתעסקים" בטהרת המת, לא יכלו להתחרות בו או למלא מקומו. טודרם הקברן היה יחידי במקצועו. טודרם היה נוהג גם לקיים את המצווה: „שינה בשבת תענוג", מבלי לנתקה מ„מקצועו". מצווה זו היה טודרם מקיים לא בביתו אלא ב„קלויז" של בית־המדרש הישן. שם נמצא כל הציוד ותשמישי הקבורה של החברא קדישא. והמקום המתאים, בו מצא לנכון לחטוף תנומה לאחר ה„חמין" של שבת, היה ארון־הטהרה. ככרית שימשה לו השמיכה שהיתה מיועדת לכיסוי הבר־מינן. הוא היה מקפלה ושם אותה למראשותיו. וכך קיים את מצוות השינה בשבת.

עוזר לשמש. אם כי „מקצועו" העיקרי היתה הקברנות, לא הספיק לו „מקצוע" זה כדי פרנסתו והוא הפך לעוזרו וסגנו של השמש הזקן שבבית הכנסת הישן — משה. הוא הוציא לפועל את כל העבודות השחורות בבית הכנסת, ולא העיז לעסוק במלאכות „עדינות" כגון הזמנת אורחים לחתונה, הכרזה על התחלת התפילה, הזמנות לעליה לתורה וכו'.

עבודתו הצטמצמה בשאיבת מים, בהסקת התנורים בחורף ובכיבוד הרצפה. במלאכתו זו הצטיין ובית־הכנסת היה נקי וממורק לתפארת. על אף היותו ישן־נושן, עלה בנקיונו על שני בתי־הכנסת האחרים.

הוא מילא באמונה את תפקידו כעוזרו וסגנו של שמש בית־הכנסת הישן. ארשת פניו לא ענתה בו, אם מקופח הוא, מנוצל או

עובד עבודת־פרך, שאינה לפי כוחו ורוחו. הוא היה ממלא באהבה את כל פקודותיו ושליחויותיו של משה השמש.

השמש הזקן משה, היה נגודו הגמור של טודרס. ידע לעיין בספר, ובשעתו גם שימש כמלמד תינוקות של בית־רבן. כמו כן התפרסם ככתב־ידו המהודר. רוב הנשים שהיו „מתקשיות" בכתיבה, היו באות לביתו של משה השמש לתנות לפניו את כאבן, כדי שיעלהו על הנייר ויעבירהו לבני המשפחה שהיגרו אי־פעם לארצות מעבר־לים. סגנון המכתבים היה במעט אחיד. הוא היה משתדל למסור לקרוביהם את כל דאבון־הלב, דאגות־פרנסה וכתם צרות שאף פעם לא היו חסרות. וכל מכתב היה מסתיים באותו פזמון: „תלוואי וגם מפיכם נזכה לשמוע אותו דבר" (דאסזעלבע פון אייך ציהערן).

השמש. ביום בחיר אחד הפכה העיירה כמרקחה. בתו של משה השמש הזקן, יצאה לתרבות רעה. המירה דתה והתחתנה עם אחד הצעירים הפולנים, המכונאי בטחנת־הקמח היחידה בכל הסביבה, שהיתה מנעית בכוח־הקיטור.

העיירה לא יכלה כמובן להבליג על החרפה ומשה השמש נאלץ לוותר על משרתו כשמש ראשי ואת מקומו ירש סגנו טודרס. על אף התנגדותם החריפה של רבים מבאי בית־הכנסת הישן עמדה לו זכותו, ששירת את בית־המדרש באמונה.

כשחפך בין־לילה לשמש ראשי, המשיך לעשות את עבודתו השחורה במסירות־יתר וברוממות־רוח. היה נוהג לקום משנתו בטרם הכירו בו בין תכלת ללבן, ממלא את חכיור מים, מסיק את התנורים בימי החורף ויחד עם זאת מספיק בשעת „הימים הנוראים" להעיר את מתפללי הקבע מהמניין הראשון.

הוא לא נאלץ לדפוק על התריסים. היהודים שהיו רגילים להקדים להתפלל במניין הראשון היו מתעוררים בעצמם להד פעמי מנפיו המסומרים.

בבית־המדרש היה מאחר לשבת בנשף עד שעזב אחרון הלומדים או החדיוטים שהיו מאחרים לשבת בלילות מאחורי התנור החם,

כגון יענקל־פינייה ה„קאנטוניסט"*) לשעבר, שאף פעם לא נדלה מעיין סיפוריו מימי הצאר ומלחמת רוסיה־יפאן. הוא ידע לספר רבות על המזרח הרחוק, ועל הנסים והנפלאות מימי נדודיו כאיש־צבא בחיל הצאר הרוסי.

הוא נחטף בסופוטקין בימי ילדותו יחד עם אביו של אריה הנפח, והם שירתו שניהם 25 שנה בחיל ה„צאר".

את יענקל־פינייה לא העיז לגרש מבית־המדרש, כפי שהיה מעיז לפעמים נגד אחרים בני מעמדו.

כשיענקל־פינייה היה סוף־סוף מסיים את סיפורו, שאף פעם לא היה לו סוף — על מנת להמשיך ולספר מאחורי התנור גם מחר ומחרתיים — היה טודרם נאנח אנחת־רווחה, חולץ עצמותיו ובנשיפה אחת היה מכבה בעמדו על הבמה — במרחק של חמשה מטר — את נרות עמוד־התפילה שליד ארון הקודש. הוא היה מכבד מאוד את ספרי־הקודש ומתיחם אליהם כלתינוקות עדינים ומפונקים. יחד עם זאת נזהר מלחבקם יתר על המידה פן יימעכו וייחמצו כליל בזרועותיו הגבריות.

היה בעל זכרון להפליא. כשם שהכיר את מקום קבורתו של כל אחד ואחד בבית־העלמין מלפני שלושה דורות, כך היה זוכר גם את יום־השנה למותו של כל אחד ואחד מבני־העיירה. היה מזדרז להודיע על כך מבעוד יום לכל משפחה ומשפחה ולהדליק ביום־השנה נר־נשמה בבית־המדרש, לאזכרת נשמתו של הנפטר.

בין היתר היה מתפקידו כשמש לכונן מדי פעם בפעם את השעון הגדול שהיה תלוי בסמוך לתקרה בבית־המדרש הישן. היה משהו משותף לטודרם ולשעון גם יחד. השעון בדומה לטודרם אף פעם לא עמד מלכת, אף פעם לא פיגר ולא הקדים, ודפיקותיו הקצובות נשמעו ממש כהד דפיקות מגפיו של טודרם. כשהיה אחד מבאי־בית־המדרש

---

*) בשם קאנטוניסטים (טירונים בגרמנית או „חטופים") נקראו ילדי יהודים ברוסיה במחצית הראשונה של המאה ה־19 שנחטפו מבתיהם על ידי שליחי ה„צאר", נמסרו לבתי־אכרים רוסיים ולאחר שגדלו נלקחו לעבודת הצבא.

שואל לפעמים את טודרס מה השעה, היה טודרס קובע תמיד את הזמן לפי שעות ולא לפי דקות. תשובתו היתה: „א האריטשקע צו זעקס" או „א קאפיטשקע נאך זעקס". (כחוט השערה לפני שש, או טפונת אחרי שש).

האדם. טודרס גר ב„רחוב החדש", בקצה הרחוב. היתה לו אשה וכן יחיד, כמעט „אינטליגנט". הוא היה אברך-משי עדין, שבחל במקצועית אביו ובחר בסנדלרות.

בביתו היתה אשתו רודה בזרוע וביד נטויה. הוא היה מוסר לידה את כל משכורתו והיא היתה עושה בה כבתוך שלה. המאכלים שהיתה אשתו מגישה לו, לא היו משופרא דשופרא. הוא היה מסתפק בקערה עמוקה של נזיד עדשים ובכבר לחם-קיבר חם ומהביל, ישר מהתנור. כשהיה מביא את הלחם מבית-האופה לביתו היה נוגס בלי הרף מכבר הלחם ואוכל להנאתו כל הדרך ובהתקרבו לפתח ביתו היה צועק לאשתו: הביטי וראי, קילו לחם — אינו אלא בפירור כלבד (8 קילו ברויט — 8 בראק). חד פסיעותיו היה נשמע לאורך הרחוב כולו: פסיעות ארוכות וכטוחות, שלכל אחת ואחת מהן היה ניגון מיוחד. עד שהיה מגיע הביתה, היה נשאר „בזית" מכבר הלחם החם והמהביל ששקל בשמינה קילו. האד עוד היה מיסך ומהביל מתחת לבית-שחיו, מקום שם החזיק את כבר הלחם. וכך נבלע חד פסיעותיו באד לחמו...

פרק ששי

ממגילת החרס והחשמדה

במזרעית הפולנים
תחת המגן הרוסי
תחת הגרזן הגרמני
מקולבאסין לאושוויץ
השריד האחרון
קדישייתום
עוד נמשכת השלשלת...

מגמתנו איננה להוסיף פרט זה או אחר לתאור זוועות המלחמה וההשמדה, כי אחד הוא הסיפור ואחת היא הזוועה, וכל תוספת של צבעים כהים או שחורים אין בה כדי לשנות את התמונה בכללותה.

המטרה שלפנינו היא: תאור פרשת ההשמדה של קהילת סופוטקין מבחינה כרונולוגית, תאור תמציתי של החורבן כפי שהתחולל מראשיתו ועד סופו.

⁂

במלתעות הפולנים

ככל שהתקרבה מלחמת העולם השניה, כן הלכה וגברה האנטי־שמיות בקרב הצבור הפולני.

בכפרים התקיימו אספות הסתה נגד יהודים.

ראשי האנטישמיים בסופוטקין היו: רופא העיירה בעל בית־חולים, והרוקח הפולני. שניהם לא פסקו ולא חדלו להסית את הפולנים ביהודים. היהודים, פחדו, לבקר בכפרים הסמוכים לצרכי מסחר, ואף להראות ברחובות העיירה בשעות הערב.

כשהוזמן החייט פייארמן לאחד הכפרים לשם קבלת עבודה, אסף אחד האכרים את ילדיו כדי להראות להם דמותו של יהודי. והילדים נדחפו והופתעו הואיל ותארו לעצמם את היהודי כמפלצת ולא כבן־אדם.

תחת הסגף הרוסי

לאחר כיבוש פולין והלוקתה בין גרמניה ורוסיה בראשית מלחמת העולם השניה, הפכה סופוטקין לקו־גבול בין רוסיה וגרמניה.

עם פרסום הידיעה בראדיו שהרוסים עברו את גבול פולין, החלו הקומוניסטים בגרודנו ובסביבתה לפרוק את הנשק מחיילי פולין הנסוגים. הפולנים הביטו על כך בעין רעה וחרקו שן. בסופוטקין השתררה אוירה מתוחה, אוירת ערב־פרעות. משום כך קבלו תושבי העיירה את הרוסים כגואלים ממש.

מיד עם כניסת הצבא הרוסי הפכה סופוטקין למרכז מחוזי. לעיירה החל לנהור נוער הקומסומול שעסק בהקמת ביצורים.

לא היה בית שבו לא שוכנה משפחה רוסית. אלפי רוסים הציפו ממש את העיירה. הרוסים החלו מיד בעבודה קדחתנית, בחפירת תעלות נגד טאנקים ובהקמת מבצרים תת־קרקעיים מסועפים לכל אורך העיירה, שסימנה את קו הגבול עם גרמניה.

העבודה כולה בוצעה ע"י הקומסומול.

ע"י בית־הקברות נפתחה מחצבה ומאות עגלות־אכרים היו מובילות אבנים לבצורים. מאות מכוניות־משא הובילו לעיירה מלט וברזל והעבודה לא שבתה יומם ולילה.

שטח של חמישה קל"מ בין תעלת אויגוסטוב והעיירה פונה מתושביו שהעברו לשטחים אחרים.

במשך 22 חדשים רצופים שררה מתיחות גדולה בעיירה. כל בית פרטי ששטחו עלה על 50 מטר מרובעים החרם ובעל־הבית קבל צו לעבור לגור 100 קל"מ מאחורי העיירה, שהכרזה כנקודת־ספר.

יהודים היו מוזמנים לנ.ק.וו.ד. מבלים שם יום שלם ובלילה היו נאלצים לנסוע עם החיילים הרוסים לבתי־אכרים כדי להודיע להם על גרושם והעברתם לפנים רוסיה. מאות משפחות של אכרים היו מובלים לגירוש דרך העיירה בקור החזק, יחד עם ילדיהם הפעוטים.

לאחר שיירות הפולנים הגיע תורם של משפחות יהודים, שגורשו לסיביר בחוסר כל.

פעולות הרוסים נעשו בלילות. העיירה כולה היתה רועדת משעטת הציוד המלחמתי הרוסי.

החנויות נסגרו. החייטים והסנדלרים אורגנו בקואופרטיבים ואפילו העגלונים יצרו קואופרטיב.

את בית המדרש הישן הפכו הרוסים לקולנוע ולמקום בידור.

ב-22 ביוני 1941, במיצ"ש שררה מתיחות רבה בעיירה. נפוצו שמועות שמכינים גירוש רב ממדים. כל אלה שטרם קבלו דרכונים רוסיים התכוננו לגירוש.

בשתיים בחצות הלילה נשמעו לפתע קולות רעמים. התישבים לא ידעו להכחין אם היו אלה רעמים או יריות ויצאו מכוחלים מהבתים. ברם היו אלה רעמי התותחים הראשונים. מיד לאחריהם החלה הפצצה כבדה מצד הגרמנים. הרוסים לא היו מוכנים. הגרמנים הפתיעום. הם התרוצצו במטורפים מבלי לתכין את המתרחש.

העיירה היתה מלאה הרוגים. אש פשטה מכל הצדדים. אלה שלא הספיקו לברוח נשרפו חיים.

החיילים הרוסים ניסו להתקשר עם מוסקבה, לקבל פקודות. ברם שום פקודות או הוראות לא הגיעו, כי כל אמצעי-הקשר ניתקו קודם לכן על ידי הגרמנים. הגרמנים לא נתקלו בשום התנגדות, תואיל והרוסים היו מופתעים ולא קבלו שום פקודה להתנגד. הצבא הרוסי והתישבים היהודים ברחו לחרים. כל העיירה הוקפה בעת ובעונה אחת מכל הצדדים. בתשע בבוקר כבר היו הגרמנים בעיירה.

במשך ארבעה ימים רצופים בערה העיירה כולה. לאחר מכן הוצאה פקודה מטעם הגרמנים, שכל הבורחים חייבים לחזור ומי שימצא בדרכים יירה.

בכל העיירה נשארו על תלם בתים בודדים בלבד.

היהודים שחזרו גוייסו מיד לחפור שוחות ולקבור את ההרוגים. כל היהודים שהפולנים הצביעו עליהם כי שיתפו פעולה עם הרוסים, הובלו למכוניות איגוסטוב ושם נורו.

שרידי היהודים רוכזו במקום אחד וגרמני נאם בפניהם בפולנית. הוא ציין בדבריו שבמשך עשרים שנה נצלו היהודים את הפולנים ועכשיו ינקמו בהם הגרמנים. המנזר הניצרי („תיאולין") הפך למחנה רכוז בשביל יהודי סופוטקין.

שום אוכל לא ניתן. רק בלילות היו מתגנבים ונגשים לאכרים להשיג מזון. בינתיים פשטו שמועות על רצח היהודים בעיירות

הסמוכות, ומפעם לפעם הודיעו אכרי הסביבה שמתכוננים לרצוח את כל יהודי סופוטקין, שהבורות כבר מוכנים ועל ידם מוכנות חביות כלור.

היו לילות שימורים, בהם ישבו כולם וחיכו שיובילום למוות.

כארבעה חדשים לפני חסול מחנה־הרכוז ב־„תיאולין", ביוני 1942 אספו הגרמנים את כל הגברים, פרט לאי־אלה בעלי־מקצוע כדי להובילם ברגל בכוון גרודנו. היה זה מחזה אימים. נשים וילדים מאנו להפרד מיקיריהם, בידעם כי לא יוסיפו לראותם. הבכי והיללה קרעו שחקים ונשמעו בכל כפרי הסביבה במרחק של קילומטרים רבים. כולם הובלו לסטארו־שילצה בסביבות ביאליסטוק ומשם לטרבליאנקה.

כל הנשארים גורשו מ־„תיאולין" ורוכזו בתוך מספר בתים רעועים שנשארו לפליטה, ברחוב אסוצ'ניקי מול ביתו של פרידקובסקי. כל השטח הוקף גדר־תייל ונהפך לגיטו שהתקיים עד האחד בנובמבר 1942. באותו יום הוקף הגיטו חיילים ומסביב נראו מאות עגלות של אכרים.

הגיע קומיסאר גרמני ובאזני כולם קרא פקודה בה נאמר, שבשם הרייך השלישי, יגורשו כל היהודים לאוקראינה לעבודה. לכל אחד הותר לקחת רק זוג נעלים, בגדי עבודה וחבילת־יד. לכל משפחה נקבעה עגלה שהיתה מלווה שוטר וכולן גורשו לקילבאסין המרוחקת 5 קל"מ מגרודנו. כך נסתם הגולל על קהילת סופוטקין.

מקילבאסין לאושוויץ

בזמן הכיבוש הרוסי היתה קילבאסין תחנת־טראקטורים ובה נמצאו מחסנים ענקיים של חלקי־חילוף. הגרמנים רכזו בקילבאסין כ־25 אלף חיילים רוסים שבויים, הקיפו את השטח בתייל דוקרני, והקימו מגדלי־שמירה מצויידים בפרוז'קטורים ומכונות־יריה. השבויים הרוסים נצטוו לחפור שוחות עמוקות שכוסו בקרשים וזן

הפכו למכלאות בשבילם. בין השבויים הרוסים פרץ טיפוס וכל המחנה חוסל.

לאחר חיסול המחנה הרוסי הובאו לשם לראשונה יהודי סופוטקין ואחריהם כעשרים אלף יהודים נוספים ממחוזות גרודנו וביאליסטוק.

על יד הכניסה לתחתיות־השאול עמד תליין הס.ס. רינצלר ומגלב בידו. במכות רצה נדחפו היהודים פנימה.

כל היום ישבו בשוחה ברטיבות ובהושך. במשך שעתיים ביום היו נאלצים לצאת למפקד, לריצה ולספיגת מכות־רצח. במשך היום חולקה מנת לחם אחת ו„מרק" מתפוחי אדמה רקובים ומלאי־בוץ. המרק היה מתבשל במשך יום שלם ואף אחד לא היה מסוגל לאכלו.

מדי יום ביומו היו מתים בקילבאסין כ־70 איש בממוצע. רק בשמונה בבוקר מותר היה להוציא את המתים ולקברם. הגופות שלא הספיקו לקברן בו ביום, היו מונחות בשוחות עד למחרת.

מבאי־כח היודנראטים של כל העיירות קבעו הגרמנים „יודנראט" מרכזי אחד, ששימש כנציגות כללית. לכל עיירה היה יודנראט משלה. כשהיה מגיע „משלוח" מעיירה מסויימת אסור היה לצאת מהשוחות; היו מוציאים את הסדרנים מכל השוחות, מעמידים אותם משני עברי הכביש עם מקלות בידיהם ועל ידם שוטרים מזויינים באלות. כשהיתה מגיעה עיירה שלמה עמוסה על עגלות, היו העומדים משני הצדדים פותחים במכות, הסוסים המכוהלים היו מתחילים בריצה והמשפחות שעל העגלות היו מתגלגלות למטה כשהן נדרסות על ידי העגלות והסוסים המשתוללים.

קילבאסין שימשה כפרוזדור ותחנת־מעבר למשרפות. מקילבאסין היו נשלחים בלי הרף טראנספורטים למחנות ההשמדה ולכבשני השרפה. ואילו הגרמנים ורינצלר בראשם, היו מפיצים את השמועה שהמשלוחים מיועדים למחנות־עבודה באוקראינה.

יהודי סופוטקין נכנסו למחנה קילבאסין ראשונים, ואלה שנשארו יצאו משם ברגל בדצמבר 1942 לגיטו גרודנו כשהגרמנים מאיצים בהם לשיר את השיר „אידל מיטן פידל". מגרודנו הוסעו למחנה המוות באושביץ.

נעקר הכל, נעקרו האבנים, נעקרו הבתים, נעקרו היהודים. אי־פה אי־שם בקצה הרחוב מתרומם מעל פני הקרקע בית יהודי קטנטן כשחציו שקוע באדמה. שרידי הבתים שנשארו לפליטה בקצווי הרחובות עומדים מיותמים, גגותיהם נטויים כלפי מטה, כאילו הורידו ראשיהם לאות אבל ויגון על אבדן דייריהם. ובין החרבות מנסר עדיין בכיו של הקדוש האחרון והשריד האחרון ליהודי סופוטקין, ליפצ'אק בן השמונה, שעלה אחרון באש על המזבח הנאצי בסופוטקין.

את פרטי המאורע המזעזע מסר הנוצרי יאבלונסקי — ששימש כשוליא אצל הסנדלר הצולע אליהו־יצחק.

כשעלה הכורת על גיטו סופוטקין בנובמבר 1942, כשנדם קולה היהודי של קהילת סופוטקין, כשהשרידים האחרונים הובלו לעבר גרודנו או קילבאסין, היו הגרמנים בטוחים שהשלימו את מלאכת ההרס וההשמדה עד תומה וששום נפש יהודית לא נשארה בעיירה. כרם טעו בחישוביהם. ילד יהודי בן 7—8 נשאר לפליטה בגיטו השומם. קשה לדעת אם הסתתר בזמן הגירוש או נרדם באחד המחבואים. וכשפסקה רגל יהודי בעיירה, הופיעו לפתע עקבות הילד הקטנטן. בימים הראשונים לא פסק מלככות יומם ולילה, הוא היה הולך הלוך ובכה. בלילות היה מקיף את הגיטו סביב סביב ולא סר ממנו. כשנודע הדבר לרוצחים הגרמנים, הם התנכלו לתפסו. ברם הוא היה מצליח להמלט מידיהם ממש, ככלב, שועל, או זאב. כך היה הילד חי ומסתתר בסביבות הגיטו.

מרוב התיפחות איבד את קולו האנושי, ובמשך הזמן חדל להתיפח ולקונן. השלים עם גורלו והתרגל למצבו. האכרים פחדו להסתירו בבתיהם והנוצרים שלא איבדו את הצלם האנושי היו זורקים לעברו שיירי מזון, או מניחים פירורי אוכל ליד אחת הגדרות. הילד היה מריח את ריח האוכל וזחל לשם בלילות וסוחב את השיריים.

כך חי הילד במערות ומאורות ככלב ממש, ביום ובלילה, בקיץ ובחורף, בגשם ובקור. מראהו האיום, המלוכלך, בהיותו עטוף בבלויי סחבות, היה מפיל אימה ופחד על הגויים מסביב.

הנוצרים השתוממו כיצד מצליח הילד להמלט ולהנצל מידי רודפיו. ברם הגרמנים לא פסקו מחפושיהם, עד שלאחר מארבים אין ספור וצייד בלתי-פוסק, נפל הילד סוף-סוף בידי הרוצחים הגרמנים. שמחתם וכן תאוות נקמתם לא ידעו גבול. לקול מצחלות שמחה דנו אותו לתלייה ותלוהו על חבל במרתפו של איצ'ה-נחום.

ברם מיד לאחר שהגרמנים הסתלקו מהמקום נחתך החבל על-ידי אלמוני והילד נפל ארצה ונשאר בחיים.

בשעות הערב אחזה הלחלה את הגויים מסביב בראיתם את הילד רץ ומתרוצץ במקומם כשחתיכת חבל ברוכה על צווארו, ואינו סר מהגיטו בשאין סכנה נשקפת לו.

יאבלונסקי וכל יתר הנוצרים, ראו בכך שהילד נשאר בחיים, מעשה פלא. מפה לאוזן נמסר על „שד" בדמותו של ילד התועה בעיירה. שוב חידשו הגרמנים את המצוד על הילד.

לאחר מספר ימים הוציאו הגרמנים פקודה בה צוו על הנוצרים לאסוף את שרידי הרחיטים, הכלים, הסמרטוטים שהתגלגלו במקום בו היה הגיטו, ולרכזם בערמה אחת במרכז הגיטו השומם. לאחר מכן שפכו נפט וכנזין והחלו לשרוף את שרידי הגיטו. הילד הקטן שהצליח עד כה להסתתר מעיני צוידיו והיה ריעד כולו מצינה וקור, הרגיש לפתע בחום הלהבות וגמשך למדורה כפרפר לאש, כדי לחמם את אבריו הקפואים. הוא התקרב לאש והתערב בין קהל הגויים, כדי להסתתר מעיני הגרמנים. ברם כשרק נתגלה לאורה של המדורה, תפסיהו הגרמנים ובתרועות שמחה וצהלה הכריזו שהפעם לא ינצל מידיהם עד שיעשו בו כלה. הם כפתו ידיו ורגליו בתייל ולעיני כולם העלוהו על המוקד והחלו לצלותו חי עד שהוציא נשמתו הטהורה בעינויים אכזריים. כך עלתה באש הנשמה האחרונה של

קהילת סופוטקין. כך עלה באש על המזבח הנאצי, השריד האחרון ליהודי סופוטקין.

וארור האומר: נקום!
נקמה כזאת, נקמת דם ילד קטן
עוד לא ברא השטן —
ויקוב הדם את התהום!
יקוב הדם עד תהומות מחשכים,
ואכל בחושך וחתר שם
כל מוסדות הארץ הנמקים.

(ח. נ. ביאליק — על השחיטה)

„מלאו 18 שנה מאז נשארנו יתומים ללא אב ואם.
מלאו 18 שנה מאז אבדנו את הורינו וקרובינו.

זה עתה חזרתי מהעבודה. אשתי הכינה 18 נרות. בית כנסת אין לנו. הדלקתי את הנרות והתחלתי לומר „קדיש". ברם לדאבוני הרב זכרתי עשר מלים בלבד: יתגדל ויתקדש שמיה רבא. בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה...

לבי נשבר בקרבי. אפילו „קדיש" אין באפשרותי לומר. נעצתי עיני בנרות ובאש העולה מהם ומתוך שלהבת הנרות הציצו אלי פני אבא החובש מגבעת שחורה ומעיל שחור, פני אמא, סבתא, הילדים וכל הקדושים שניספו...

אני מסתכל בנרות ונזכר בבית הכנסת שבסופוטקין ובתפילה הכוקעת משם: שמע ישראל.. אני מסתכל בנרות ורואה בהם את סמל חיינו בגולה: נרות דועכים, חיים דועכים..."

(מתוך מכתב מסיביר)

שרידי סופוטקין שנשארו לפליטה בגולה (בארצות-הברית, ארגנטינה, אורוגוויי, בראזיל, מכסיקו, פולין, קנדה, רוסיה) מונים כשמונים משפחות.

בארץ-ישראל נקלטו כ-110 משפחות, מהן 19 בקבוצים: אילת-השחר, בית-אלפא, בית-השיטה, גל-און, כפר-מנחם, נען, עין-הכרמל, רמת-רחל ושער-הגולן.

כשלושים נפש מונים יוצאי סופוטקין ומשפחותיהם בכפר-מנחם; מראשוני הקיבוץ הם וממיסדיו.

אלה שאיבדו עיר-מולדת — זכו לקומם ארץ-מולדת.

כי „**בירושלים תנוחמו**" (ישעיהו סו, יג).

ב־21 באוקטובר 1956 הוקמה בניו־יורק ביזמת הועד של ארגון יוצאי סיפוטקין בארצות הברית — (סם קרינסקי (יו"ר), דיד פרוס, מאיר קיטמן, הרי קרמר יוסף ווינשטיין) מצבת זכרון לקדושי סיפוטקין שנספו בידי הנאצים.

A Monument erected in New-York (21.10.1956) in memory of Sopotkin's holy martyrs murdered by the Nazis.

מצבת־זכרון לקדושי סיפוטקין

רשימת התמונות בספר

א. סופוטקין — מראה כללי 12
ב. בית הכנסת העתיק 16
ג. הסופר והרב שמואל יעקב רבינוביץ׳ 41
ד. הרב ש״י רבינוביץ׳ בנשיאות הועידה השניה של ציוני רוסיה 43
ה. שמואל טשרנוביץ׳ 49
ו. בקורו של ש. טשרנוביץ׳ בסופוטקין 53
ז. בית־הספר „תלמוד תורה״ 64
ח. ההנהלה ותלמידי בית־הספר העברי 66
ט. קבוצת העולים הראשונה מסופוטקין 68
י. יהודי סופוטקין נפרדים משמואל טשרנוביץ׳ 69
יא. חברי הסתדרות „החלוץ״ 71
יב. הברי „החלוץ״ ו„החלוץ הצעיר״ 72
יג. קבוץ הכשרה של „החלוץ המזרחי״ 74
יד. קן „השומר הצעיר״ בסופוטקין 76
טו. בוגרי קן „השומר הצעיר״ 78
טז. השכבה הצעירה בקן „השומר הצעיר״ 79
יז. חגיגת ל״ג בעומר בקן „השומר הצעיר״ 80
יח. קן בית״ר בסופוטקין 81
יט. ההנהלה של הקופה העממית „גמילות־חסדים״ 90
כ. מכבי־אש מתנדבים 94
כא. תיאטרון חובבים (הלהקה הדרמטית) 96
כב. מצבת־זכרון לקדושי סופוטקין 125

תוכן העניינים

בשער 7

במקום הקדמה 9

פרק ראשון: קוים לתולדות הישוב היהודי בסופוטקין 13

ראשית הישוב; מקור השם; תנאים גיאוגרפיים; מבנה העיירה ומספר תושביה; מקורות הקיום; התווך בין הכפר והעיר; רשימות המשפחות ומשלח ידם

פרק שני: סופוטקין כמרכז ציוני ותרבותי 37

א. הסופר והרב שמואל יעקב רבינוביץ' 41

סופוטקין כמרכז ציוני של גליל גרודנו; קול־קורא ראשון לסיבת הפועל העברי

ב. שמואל טשרנוביץ' 49

מקורות יניקתו והכשרתו; השפעת העיירה על ש. טשרנוביץ'

ג. יעקב מורנו (מוריין) — העסקן הציוני 54

ד. הרב והסופר מרדכי אליהו רבינוביץ' 55

ה. משפחת גליקסון 57

פרק שלישי: אחרי דארץ־ישראל 59

א. תקופת מלחמת העולם הראשונה 61

ערב מלחמה; הועזוע הראשון; עם סיום המלחמה; פתיחת בית הספר העברי

ב. ההתעוררות הלאומית 67

העולים הראשונים; בקורו של ש. טשרנוביץ'

ג. תנועת "החלוץ" 70

ד. תנועות הנוער 75

פרק רביעי: רסיסי הווי 85

א. עזרה הדדית 87

ב. ערבות־הדדית והגנה עצמית 91

ג. מכבי־אש מתנדבים 93

ד. תיאטרון חובבים 95

ה. חגיגות וחגים 98

פרק חמישי: מדמויות העבר (סמל למורי־עם ופשוטי־עם) 101

א. מורי־עם 103

ב. סמל לפשוטי־עם 105

פרק ששי: ממגילת ההרס וההשמדה 111

במלתעות הפולנים; תחת המגף הרוסי; תחת הגרזן הגרמני; מקילבאסין לאושוויץ; השריד האחרון; קדיש־יתום; עוד נמשכת השלשלת...

